

A SZEGEDI M. KIR. FERENCZ JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM
KÖZÉP- ÉS UJKORI TÖRTÉNETI INTÉZETE
Igazgató: FÓGEL JÓZSEF

3

AMBROGIO TRAVERSARI
MAGYARORSZÁGON
(1435—36)

APRÓ ISTVÁN

ABLAKA GYORGY KÖNYVNYOMDÁJA SZEGED.
1935.

XB 57900

A M. KIR. FERENC JÓZSEF-
TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSELETI KARA,
1875 G. E. D.

KARL KÖNYVTÁR.

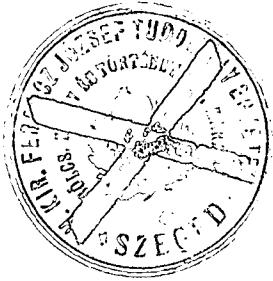
A SZEGEDI M. KIR. FERENCZ JÓZSEF-TUDOMÁN
 KÖZÉP- ÉS ÚJKORI TÖRTÉNETI INTÉZSÉ
 Igazgató: FÖGEL JÓZSEF

3

AMBROGIO TRAVERSARI MAGYARORSZÁGON

(1435—36)

APRÓ ISTVÁN

SZEGEDI TUDOMÁNYI KÖNYVTÁR	
Bibliografikus osztály	
Lelet napló:	VI a. L. 929
csopart:	929m

ABLAKA GYÖRGY KÖNYVNYOMDÁJA SZEGED.
 1935.

*A szegedi Ferencz József-Tudományegyetem
Bölcsészeti, Nyelv- és Történettudományi Karához benyújtott
doktori értekezés.*

*Bíró: Dr. FÖGEL JÓZSEF egy. ny. r. tanár.
Társbíró: Dr. ERDÉLYI LÁSZLÓ egy. ny. r. tanár.*

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000597145

...nos!ris temporibus Leonardo Aretini, Guarino Veronensis, Poggio Florentini, Ambrosii monachi camaldulensis volumina sunt legentibusque frugifera...“*

A XV. század az Egyház történetében a nehéz küzdelmek százada. A nemzeti és faji gondolat bástyája mögé húzódó új eszmeáramlatok akarják kikezdeni a másfélezeréves Egyházat, amely eddig egységes szellemével nagy egyetemes közösségbe fogta össze a középkor népeit.

A reformzsinatok sokszor téves, — bár ekkor sem mindig rosszindulatú — törekvései ellen az Egyház régi álláspontját méltóképen képviseli a pápaság, mely a konstanzi zsinaton újra visszanyerte egységét. V. Márton bölcsessége, IV. Jenő pápa erélye mellett sokat köszönhet az Egyház hű munkatársainak. Ezek egyike Ambrogio Traversari, IV. Jenőnek bizalmas embere, hű segítőtársa a pápának a szerzetesi élet reformjában. 1455-ben ő képviseli a pápát a bázeli zsinaton és látva a zsinat túlkapásait, ezek ellenében az ekkor Tatán tartózkodó Zsigmond császárnál keres orvoslást. Ezt a követjárást akarom értekezésemben ismertetni.

E követség történetéhez nem lesz érdektelen rámutatni az előzményekre és felrajzolni a hátteret, milyen törekvések előzik meg a bászeli zsinatot és mik húzódnak meg a reformzsinatok látszólag az Egyházat javítani akaró, valójában azonban a pápaságot támadó határozatai mögött.

* Aeneas Silvius Piccolomininek Bécs-Ujhelyről 1450 februárjában László magyar királyhoz írott leveléből. Fontes Rerum Austriacarum LXVIII. 2. 143. oldal. Ed. R. Wolkan.

1. Századok életének szavakba sűrített keresztmetszetét adni hálátlan és nehéz feladat. Valóság és évszám, események és nevek csak a keretet adják; lappangó erők és láthatatlan áramlatok töltik meg tartalommal és adják eredőjét egymásbafonódó események végtelen kavargásának.

Öt évszázad horizontján ível vissza az emlékezés: híd, mely egy átmeneti, vajúdó kor lelkületének megismeréséhez vezet. Korszakok elmúlását és újak születését merev évszámokhoz kötni meddő erőlködés. Összeomlás lehet teljes, de egy-egy kor lelke nem múlik el nyomtalanul az idők teljében. Az újak gyökere ezer kis szállal fonódik egybe a rég-letűntekkel és apró kis mozaikok gondos egyberakásából tevődik csak össze teljes kép.

Átmenet a középkorból az újkorba. Szavak, melyek tragikus harcokat, összeomlást és ujjászületést jelentenek. Változnak a mozgó erők, változik a szellem. A pápaság és világi hatalma új események támadásai alatt inog, a római-német császárság elveszti jelentőségét, a hűbériség időszerűtlen és elerőtlenedett.

Az új korszak kialakulásában nagy a jelentősége a csaknem másfélezer éves egyház küzdelmeinek. A még nem oly régen világi hatalom mindinkább tért veszít és nincs már ereje győzedelmes harcot vívni a feltörekvő nemzeti gondolattal szemben.

Letűnt már VII. Gergely és a III. Incék kora. Hiábavaló az utódok minden fáradozása. A világhatalmi ábránddal szemben áll a nemzeti gondolat¹. VIII. Bonifác² (1294—1303.)

¹ A humanista korban jellemző erre nézve Petrus de Andlo: „*Libellus de caesarea monarchia...*“ etc. (1460) munkája, amelyben a birodalomnak nemzeti alapon való szervezését és a papi jellegnek kiküszöbölését ajánlja. Ez a munka összegezője és hű kifejezője a megelőző kor lelkületének is.

² Találó az újkor kiváló rendszerező történettudósának, Trithemiusnak jellemzése Bonifácról. . . . „*vir quidem doctus, sed nimis arrogans et ambitiosus... Intravit ut vulpis, vixit ut leó, mortuus est ut canis...*“ J. Trithemius: „*Catalogus seu liber script. eccl...*“ 96. b. Coloniae. 1531.

az utolsó szirt, mely ellenáll az idők sodrának. Közte és a Colonnák között megindult harc első hullámverése az új áradatnak. Palestrina³ elesett ugyan (1299.), de az új város, a Citta di Papale, szimbóluma csupán a megingott pápai hatalomnak.

Az ébredő nemzeti szellem mindjobban előtör a pápai hatalom rovására. Angliában Monfort Simon Lewes melletti győzelmének gyümölcse: az angol parlament (1265.) eltörölte III. Ince pápa és Földnélküli János angol érzést megcsúfoló emlékét. Franciaországban maga a király áll a mozgalom élén. A IV. Fülöppel vívott harcban bullaáradatban merül ki a pápai hatalom ereje. A „Clericis Laicos“-szal megindult bullasorozatra a Notre-Dame-ban összegyűlt rendek (1302.) adják meg a választ. Németország a rensé-i gyűlés (1338.) határozatával szegül ellene a pápai hatalomnak.

VIII. Bonifác anagni-i elfogatása a pápai hatalom semmibevevése. Természetes folytatás az avignoni korszak; a pápaság francia érdekkörbe került; hívatásának nem tud teljes mértékben eleget tenni. A hatalommal együtt vész el az erkölcs tekintélye is. A továbbiaknak itt az eredője.

2. A nemzeti intézmények megszilárdulásával, a pápaság tekintélyének sülyedésével terjed a gondolat: reformálni az egyházat és az erkölcsöket. Nincs szó még kialakult reformtervről, a szórványos törekvések azonban, melyek eleinte az egyházzal együtt, majd vele szemben is a javulást célozták, hamarosan egységes célkitűzés körül csoportosultak.

Beghardok és beguinok társulatai felebaráti szeretet és könyörületesség ápolására alakultak, nemes célkitűzéssel ugyan, de a fennálló egyházi rend ellen. Az egyházat magát nem támadták, de mind gyakoribb a nyílt támadás szóban és írásban. A „Defensor pacis“⁴ példátlan támadását a pápai hatalom ellen Bajor Lajos kamatoztatta. Velök szemben az erkölcs sülyedését látva, kiváló férfiak és nők hosszú sora jön az egyház segítségére. Ekkehard, Tauler János, Seusse Henrik, szent Brigitta, Sienai Katalin, — hogy csak a nevesebbe-

³ Palestrina (Praeneste) Róma közelében a Colonnák főfészke.

⁴ A XIV. század híres irodalmi műve. (1324) Szerzői: Pádúai Marsilius és Giandone János. Támadás a pápaság viláгурalma ellen és éles állásfoglalás Triumphus Agcston elméletével szemben.

ket említsem, — munkálkodása áldásos ugyan, de nem elégséges az áradat feltartóztatására. Már nem csupán az erkölcsök javítására törekszenek, hanem új kísérletek indulnak, melyek alapjaiban támadják az egyházat.

Bradwardine Tamás⁵ a szabadgondolkodó, jó mesternek bizonyult. Tanítványa, az egyszerű lutterworthi lelkész, Wicliffe, hatalmas pártfogója, János lancasteri herceg anyagi és erkölcsi támogatása mellett az egyház számottevő ellensége lett⁶. Hasztalan a pápa, hasztalan a nagytekintélyű Berton Vilmos és az oxfordi tanárok minden tilalma. Wicliffe nem tágit; sőt az angol Vulgata és a „Triologus”⁷ éltetői halála után is az eszmének. Angliában az új tanok nem tudtak ugyan gyökeret verni⁸, azonban váratlanul jó talajra találtak Csehországban. Az angol és cseh udvar élénk kapcsolata révén⁹ elkerül az új tan Prágába és Husz vezetése alatt éled új erőre. Milecz, Janow és Mentzinger¹⁰ előkészítő munkássága után a Betlehem-kápolnai beszédek szétviszik a gyújtó tüzet az egész országban. Huszt ugyan vértanúvá avatták, de a konstanzi máglya tüze még sokáig parázslott. Az egyszerű vallási kérdés politikai, nemzeti ügygé dagadt és sok gondot okozott mind az egyháznak, mind Zsigmondnak, a császárnak.

3. Külső támadások sikerét belső meghasonlás segíti. Az avignoni pápaság az egyház bomlásához vezetett, épen akkor, midőn az egységre legnagyobb szükség lett volna. A baj nagyságát mi sem mutatja inkább, mint az a tény, hogy a jószándék és tisztogató munka politikai és egyéni érdekek falába ütközve robbantja ki az ellentéteket. És így az egyház javáért dolgozó VI. Orbán erélye indítja meg a szakadást.

⁵ Híres skolasztikus bölcsésze a középkornak, tanítványa Aquinói Tamásnak. Filozófia tanár Oxfordban, majd Canterbury-i érsek. Meghalt 1349-ben. Munkája: „De causá dei”.

⁶ Valóban joggal került mint előbirnök a worms-i Lutheremlék mellékalkakjai közé.

⁷ Wicliffe főműve. V. ö. Potthast II. 1121—22.

⁸ Különösen a Wat—Tyler-féle parasztlázadás leveretése után. (1381.)

⁹ Anna, Vencel cseh király nővére, II. Richárd (1377—1400) angol király első felesége.

¹⁰ V. ö. Palaczky: „Die Vorläufer des Hussitentums in Böhmen.” 1869; és Zitte: „Lebensbeschreibungen der drei Vorläufer des J. Huse.” 1876.

A kettészakadt egyház nem tudott kellőképpen fellépni az egyházellenes törekvésekkel szemben. Uralkodók fáradozásai is hiábavalók, mert ha nem is egyéni, de politikai érdekek húzódnak meg a szakadás megszüntetésére irányuló mozgalmak mögött. Jelentősebb eredményi érték el a szellemi téren munkálkodók. Közülök különösen Gerson¹¹ az, aki erősen dolgozott a szakadás megszüntetésén. Nagy érdeme van abban, hogy a Livornóban összegyűlt bíborosok végre elhatározták a pisai egyetemes zsinat egybehívását. (1409).

A zsinat azonban a politikai viszonyok szerencsétlen alakulása miatt¹² balul ütött ki. Új pápát választott ugyan, de minthogy épen az új pápa által elnapoltatott, dolga végezetlen oszlott szét. Eredmény: két pápa helyett három¹³ és még nagyobb fejtelenség, kiélezve a pápa és zsinat egymáshoz való viszonyának hatalmi kérdését.

Új fordulat kezdődik Zsigmond magyar királynak a német trónra való lépésével. Fáradozása az egyház és a birodalom érdekében nem hiábavaló¹⁴. A konstanzi zsinat megszüntette a szakadást, ha reformokra már nem is tellett az erejéből. Új és eredménytelen zsinati törekvések után a nagy feladatok megoldására összegyűlt nevezetes bázeli zsinat a záróköve ennek a kornak. Eredményes munkásságát azonban meggátolta mindjobban elmérgesedő viszállya a pápával. Zsigmond maga mindvégig híve a zsinatnak, mert segítségére volt politikai céljai elérésében¹⁵. A római császárkoronázás után személyes megjelenésével¹⁶ is iparkodik elsimítani az ellentéte-

¹¹ Gerson János (1363—1429) a párisi egyetem kancellárja.

¹² A zsinat ugyanis szövetkezett Vencellel, de elveszítette Ruprecht támogatását.

¹³ A zsinat által választott V. Sándor; továbbá XII. Gergely és XIII. Benedek; illetve Sándor halála után a hírhedt Baldassar Cossa XXIII. János néven.

¹⁴ A konstanzi zsinat Zsigmond diplomáciai sikere. V. ö. Hoór—Tempis István: „Zsigmond király és császár a bázeli zsinaton.“ Budapest 1929. 4. o.

¹⁵ „...egyedül a zsinat fennmaradásától és eredményes munkájától várhatta a birodalom érdekeinek a megvédését is a cseh és török veszéllyel szemben...“ Hoór—Tempis: 40. Nem tévesztette meg Zsigmondot a Timur Lenk által szorongatott törökség látszólagos mozdulatlan-sága. Az események hamarosan őt igazolták.

¹⁶ Hoór—Tempis István: „Zsigmond király és császár a bázeli zsinaton. 1433—34.“ Budapest 1929.

ket a pápa és a zsinat között, a túlkapásokat azonban ő sem tudta megszüntetni. A zsinat, melynek tagjai között az alsó papság nagy számmal képviselte magát, egyre-másra hozta a pápa hatalmát és befolyását korlátozó határozatait. Különösen sérelmesek voltak a pápára nézve az 1455. évi XXI. sessió határozatai az annáták, servitia minuták és egyéb szolgáltatások ügyében. Ezek a határozatok, ama tény mellett, hogy a pápát illető javak ügyében a zsinat a pápa megkérdezése és hozzájárulása nélkül dönt, anyagiakban is erős megszorításokat tartalmaztak. A pápa követei útján tiltakozik a zsinaton. Eredménytelenül. Majd Zsigmondhoz fordul segítségért, akinél éppen ekkor a zsinat követei fontos tárgyalásokat folytatnak a huszitákkal. Zsigmondnak minden törekvése a huszitákkal való megegyezés, amit csak a zsinat útján remélhet. Ekkor jelenik meg udvarában a pápa követé, aki pártfogását kéri éppen a zsinattal szemben. Ez a pápai követ a firenzei humanista körhöz tartozó Ambrogio Traversari kamaldoli-i szerzetes.

*

1. Ambrogio Traversari¹⁷ az úgynevezett keresztény humanizmus egyik képviselője a XV. század elején. Egy-

¹⁷ 1386—1439. Életrajzát megírta a híres firenzei könyvkereskedő, Vespasiano da Bisticci: „Vite di uomini illustri del secolo XV.“ (A Mai—A. Bartoli. Firenze 1859. p. 240—245. Főképen Traversari kedves tanítványa az ugyancsak humanista G. Manetti és Mihály kamaldoli-i szerzetes közlései alapján. (Ez a Mihály szerzetes azonos azzal, akit Medici Cosimo megbízott Traversari leveleinek összegyűjtésével. Aprólékos, minden részletre kiterjedő, ..., mit der mühsamsten Ausführlichkeit...“ Voigt jellemzése Mehusról. Voigt: „Die Wiederbelebung...“ I. 260.) életrajzot ad L. Mehus Traversari levelei és beszédei. Kiadásához írott terjedelmes előszavában. „Ambrosii Traversarii... Epistolae et Orationes...“ Ed. L. Mehus. Florentiae MDCCLIX. Ujabb feldolgozások: Meiners: „Lebensbeschreibungen berühmter Männer...“ I—II. Bde. Zürich 1796. és Heeren: „Geschichte des Studiums der classischen Litteratur...“ I—II. Bde. Göttingen. 1797—1801. F) P. Luiso: „Riordinamento dell' epistolario di A. Traversari, con lettere inedite...“ Firenze. 1898—99.

szerű és szegény családból származott¹⁸. Menten minden befolyástól és rokoni kapcsolatoktól, saját erejéből küzdötte fel magát. Társadalmi rang és vagyon nélküli embernek a papi pálya a legalkalmasabb. Mint 14 éves gyermek¹⁹ lépett be a Firenze melletti S. Maria degli Agnoli kolostorba a kamaldoli-i szerzetesrend tagjai közé és itt nevelkedett hosszú ideig szigorú elzárkózottságban²⁰. A klasszikus műveltség iránti szeretete ezekre a kolostori évekre nyúlik vissza. Itt tanult meg latinul és ami még akkor nagy szó volt; görögül²¹ és héberül²². Traversari

¹⁸„Frate Ambrogio fu deli' ordine di Camaldoli, e fu da Portico di Romagna, figliulo di uno povero uomo...“ Bisticci p. 240.; ... „Natus est honestis parentibus et religiosus, sed mediocris fortunae, sub annum Christi 1376. (?) ...“ Martene et Durand: „Ampl. collect...“ III. I. (Ugy látszik Potthast is innen vehette a hibás évszámot. V. ö. Potthast: „Bibl. hist. med. aev...“ II. p. 1070.) ... Ambrosius Traversarius humili loco nascitur...“ Mehus: „Vita...“ p. 364.

¹⁹ Erre ő maga szolgáltat adatot Zsigmondhoz intézett ferrarai beszédében... „Ego in celeberrimo illo Monasterio, quod Florentiae sub titulo Beatae Mariae Virginis et sanctorum Angelorum conditum est, a puero sum enutritus, ibique triginta et unum annos sub regulari observantia et perpetua clausura transegi...“ Amb. Trav. Oratio pro privilegiorum Camaldulensium confirmatione ad Imperatorem Sigismundum. A beszéd Zsigmond római koronázásának évében 1433-ban hangzott el. Az így kijött évszám 1402 Traversari papi fogadalmának, amint erre utal is, az évét jelenti. Maga a kolostorbalépés két évvel előbb, 1400-ban történt. (Lásd a köv. jegyzetet.)

²⁰ ... „Entró negli Agnoli molto fanciullo, dove istette in quella Osservanza e reclusione lunghissimo tempo...“ (Bisticci p. 240) ... „Constat ex Regesto Florentii Angelorum Coenobii, Ambrosium Traversarium, Benicivenni filium nomen dedisse Camaldolensium familiae die VIII. mensis Octobris anni MCCCC, votaue ab eodem suscepta die sexta Novembris anno MCCCCI...“ Mehus: „Vita“ p. 364. V. ö. még Gregorius Farullus: „Istoria Cronologica del nobile, ed antico Monasterio degli Angioli di Firenze. Lucca MDCCX. p. 52,57.

²¹ Bisticci szerint Chrysoloras lett volna Traversari görög mestere. (V. ö. erre F. Boernerus: „De doctis hominibus graecis.“ Lipsiae 1750. p. II. és 233.) Mehus szerint Tr. tisztelte és nagyrabecsülte ugyan Chrysolorast, de... „nulla in Ambrosii sunt epistolis indicia, quibus argui possit illum ab Emanuele Chrysolora graecis fuisse litteris eruditum...“ Mehus: „Vita...“ p. 364. Egyébként görögül kitűnően tudott: ...„Ipsī Graeci mirati sunt Ambrosium Traversarium...“ Fabroni: „Magni Cosmi Medicei vita“ p. 140. V. ö. még Tr.-nak a ferrara-firenzei unio-

számára ez elég könnyen mehetett, hiszen rendháza ebben az időben épen azáltal tünt ki a többi kolostor közül, hogy falai között a klasszikus irodalom számos művelője, sőt született görög²³ is akadt. Firenzét a Medici-ek bőkezűsége egyébként is a tudományok és művészetek városává avatta, különösen ebben az időben Cosimo uralma²⁴ alatt. Niccolo Niccoli, Leonardo Bruni, Carlo Marsuppini, Poggio Bracciolini voltak a szellemi élet vezetői²⁵. Összejöveteleiknek színhelye gyakran a S. Maria degli Agnoli kolostor, ahova Cosimo is el-ellátogatott²⁶. Ez a környezet maradandó hatással volt Traversarira. Hogy mégsem lett aktív humanista, sorsa későbbi fordulása magyarázza.

Az egyhangú szerzetesi élet zavartalanságát váratlan esemény szakítja meg. Az 1431. év elején V. Márton pápa hirtelen halála után Gabrielo Condolmiere-t választották pápává IV. Jenő néven. Traversari életének ettől kezdve új fordulata kezdődik²⁷. Mint barátját üdvözli²⁸ a pápát és lelkes szavakkal kéri, hogy ily magas méltóságra jutva, állítsa tudását és

zsinaton kifejtett tevékenységét; továbbá idevágó irodalmi munkásságát.

„...A görög egyházatyákat eredetiben olvasta...” Symonds-Pulszky: „A ren. Olaszországban. II. k. 164.

²³ Ebben első „der erste Mönch der neuren Zeit, der dies that...” L. Geiger: „Ren. und Hum. in Italien und Deutschland.“ Berlin 1892. s. 96. Lásd még erre Tr. levelei közül az Ep. XI. 16-ot.

²⁴ Mint pl. Demetrius Scaranus, aki Konstantinápolyból jött Firenzébe. Továbbá József és Julián szerzetesek, akiket Tr. is emleget. Ep. XII. 47. V. ö. erre: „Aiutato dai consigli di Manuele Crisolora, studio il graeco ma suo vero maestro in questa lingua fu Demetrio Scarano, figliuolo di un Theodoro costantinopolitano, eh' era nello steso il cenobrio 1416. ... Scherillo: „Il Rinascimento...” 320.

²⁵ Cosimo a kitűnő kereskedő és még kitűnőbb államférfi mecénási tevékenységében jó érzékkel megáldva, hogy kit pártfogoljon. V. ö. Voigt: „Die Wiederbelebung...” I. 294.

²⁶ Voigt: „Die Wiederbelebung...” I. 311; Symonds-Pulszky: „A ren. Olaszországban...” II. k. 164.

²⁷ Tr. mindvégig szívélyes viszonyban volt Cosimoval, amint ezt a hozzá frott levelei bizonyítják. „...Omnium vero familiarissime usus est Ambrosius Cosmo Mediceo... ad quem multae ab illo datae sunt epistolae...” Mehus: „Vita...” p. 373.

²⁸ „...Condulmero autem Pontifice conversa subito Ambrosii fortuna est; graecis enim latinisque litteris eruditus Pontifex et doctos amabat et monachos eisdem obsequi artibus volebat...” Mehus: „Vita...” p. 396.

erejét továbbra is az egyház szolgálatába.²⁹ Az ő komoly munkájától és szigorúságától várja az egyház bajainak orvoslását, illetve ami ennek alapfeltétele, a szerzetesi élet tisztaságának és fegyelmének helyreállítását³⁰. A pápa szívesen fogadja a baráti tisztelet eme megnyilvánulásait. Hogy pedig szándéka komoly, mi sem mutatja inkább, mint az a tény, hogy munkatársának fogadja Traversarit a szerzetesi élet reformjában és kinevezi a kamaldoli-i rend generálisává³¹. Az új főnök megfelelt a beléje helyezett bizalomnak. Új tisztében mint a szerzetesi fegyelem hirdetője, sorra látogatja³² a kolostorokat, még pedig eredményesen. Működése megfelelt Jenő pápa elgondolásának és nemcsak elismerést, hanem bizalmat is szerzett számára³³. Ettől kezdve Traversari a pápa bizalmi embere mind egyházi, mind politikai ügyekben.

Befolyásával együtt növekedik híre is, bár a magas kiüntetés mit sem változtatott a szerzetes egyszerű életmódján. Cellájában sűrűn felkeresik Firenze kiváló humanistái. Cosimo is gyakori vendég. Ily nagy volt tisztelete alacsony származása ellenére is, amit azonban bőven kárpótoltt élénk szel-

²⁹ Ep. I. 1. V. ö. Meiners: „Lebensbeschreibungen...“ II. 228 és Wessenberg: „Die groszen Kirchenversammlungen.“ II. 281.

²⁹ ... „Non tibi unius urbis, sed totius orbis cura commissa est.“ Tr.-nak Jenő pápához írott levele a S. Maria degli Agnoliból 1431. márc. 10-én. Ep. I. 1.

³⁰ ... „Terád mint az egyház fejére hárul a feladat, hogy a pártütőket az értelem fegyverével győzd le... Csaknem az egész papság eltért a régi szigorúságtól és tisztaságtól... Itt is rád vár a kötelesség, hogy a különleges és általános betegségeit az egyház tagjainak orvosold.“ Ep. I. 1. (A szerző fordítása.)

³¹ 1431. okt. 26. Lásd erre Tr.-nak 1431-ben a pápához írott leveleit.

³² Lásd erre Tr. Hodoeporicon-ját és leveleit az 1431–34-es évekből.

³³ Symonds szerint ... „Tr. humanisztikus lelkesedésének köszönheti befolyását és előkelő helyét a kor vezérférfiai sorában...“ (II. 164.); Masius szerint Tr. inkább szigorú szerzetesi élete, mint tudományos tehetsége által tűnt ki. (Masius: Über die Stellung des kam. Ambr. Tr...“-s. 11.; és Heeren: ... „Der Mut und die Klugheit, welche Ambrosius dabei bewies, verschafften ihm in einem noch höheren Grade das Zutrauen des Papstes; und er wurde seitdem von Eugen IV. in den wichtigsten kirchlichen Angelegenheiten, besonders aber in Gesandtschaften, gebraucht...“ Heeren: „Gesch. d. Studiums d. class. Litt...“ II. s. 213.

leme, nyelvtudása és mindenekfelett szigorú életmódja³⁴. Nevét annyira szárnyrakapta a hír, hogy nem akadt jelentősebb ember, aki Firenzében jártakor őt kolostorában fel ne kereste volna³⁵. Ennyire csodált volt tudományosságával párosult erkölcsi szép élete.

2. A firenzei „irodalmi arisztokrácia“³⁶ tagjai között Traversari képviseli az egyházi elemet³⁷. Lelkülete sohasem tudott teljesen beleilleszkedni a klasszikus föléledés új pogány irányzatába³⁸. Ebben követte barátját Niccolo Niccolit, aki szerint a tudományosságnak mindig összhangban kell lennie a vallásos gondolkodással³⁹.

Traversari tipikus példája a szerzetesi és humanista szellem egymással való küzdelmének⁴⁰. Az ismertetőjegy, mely az összes humanistákat jellemzi: az ókor művei iránti esztétikai szeretet⁴¹, jellemzi Traversarit is. Ebben megegyezik kora többi humanistáival. Azonban a humanizmus nem is annyira pogány, mint inkább pogánykodó szellemétől távol tartotta magát⁴². A humanizmus nála nem vallás, nem világnézet, csupán esztétikai kedvtelés, a klasszikus kor műveinek őszinte csodálata és szeretete. De még itt is megszólal a szerzetesi lelkület. Szép iránt sóvárgó lelkét gyönyörködtették ugyan, de aggodalmait teljesen eloszlatni nem tudták. Leveleiből tudjuk, hogy bűnnek tartotta a klasszikusokkal való

³⁴ ...„Mediante la santità della vita e la dottrina venne frate Ambrogio in grandissima fama, sendo nato, d'umilissimo luogo...“ Bistic. 243.

³⁵ ...„Venne in tanta fama e riputazione, per la santità della vita congiunta colla dottrina, ehe in Firenze non veniva persona di condizione, che non andasse agli Agnoli a visitarlo...“ Bistic. 241.

³⁶ Symonds-Pulszky: „A ren. Olaszországban.“ II. 165.

³⁷ Voigt: „Die Wiederbelebung...“ I. 317.

³⁸ Symonds-Pulszky: „A ren. Olaszországban.“ II. 164.

³⁹ ...„Sein Grundsatz war, das wissenschaftliche Forschung Hand in Hand gehen müsse mit religiöser Gesinnung...“ Pastor: „Gesch. d. Päpsten...“ I. 17.

⁴⁰ ...„So haben wir das erste Beispiel eines Mönches, in welchem der Schöngest mit dem heiligen Geiste im Kampfe lag...“ Voigt: „Die Wiederbelebung...“ I. 324.

⁴¹ E. Walser: „Poggio Florentinus Leben und Werke.“ Leipzig 1914. S. 110.

⁴² ...„Tr. messze állott a klasszikus föléledés új pogány szellemétől...“ Symonds-Pulszky: „A ren. Olaszországban.“ II. 164.

foglalkozást, fordításainak csak hosszas unszolás és lelki tusa után látott hozzá és azután is szemrehányást tett magának. Nem más ez, mint a szerzetes öntudatlan védekezése az új áramlat mindent elseprő ereje ellen.

Traversari szerzetes és humanista. Az erőszakosnak látszó szétválasztást és ellenmondást áthidalja az ő sajátos lelkülete. Élete folyása is kettős irányú. Megoszlik humanista tevékenysége, — amelyet kedvel, — és az egyház diplomáciai szolgálata között, amelybe a körülmények kényszerítő ereje sodorja. Életkörülményeinek ez a megosztottsága szabja meg működési körét és lelkületének kettőssége nyomja rá bélyegét⁴³.

3. Ugyanez a tünet, amely meg volt egyesekben, megvolt a közösségben is. Átmeneti állapotok velejáró és jellemző jelensége: a bizonytalanság és a még ki nem élezett határoltság. Érdekes személy szerint is az új irány térfoglalása. Például a firenzei kancelláriába Collucio Salutatitól kezdve sorjában neves humanistákat találunk, úgyszintén a pápai udvarban és hivatalokban is. Tehát ahol természettől fogva konzervatívnek és erősnek kellett volna lennie az ellenállásnak, — a hangadó hivatalos és egyházi körökben — éppen ott legintenzívebb a befolyás. A gyors térfoglalás természetesen nem ment zökkenő nélkül. A külsőségek keresése mögött elsikkadó cél csak lassan bontakozik és bőven találunk ferdeségeket és kinövéseket. A gyors hódítás eredménye, hogy nagy táborot mondhatott már magának az új szellem egységes célkitűzés nélkül. Megítélésénél nem lehet elmellőznünk tehát a kísérő körülményeket. Igaz ugyan, hogy a disszonáns hangokat elnyeli a századok örvénye, a rikító színeket letompítja a jótékony történelmi távlat, de még így is figyelemmel kell lennünk az ellentétek kiemelése által nyert föltevésekre.

Ez a kor fények és árnyak csodálatos játéka. Nemzeti törekvések és feloldódás az egyházi szellem közösségében. Mélységes aszkézis, megdöbbenő erkölcsstelenség. Ragyogó elmék a tudomány, irodalom, művészet minden ágában, tudatlanság és megnemértés. Szentek és orgyilkosok; kényurak és költők; emberiesség hirdetése és emberi jogok semmibevevése.

⁴³ Mehus ezt írja Tr. életrajzában: „...duobus ex fontibus hanc vitam hausit; ex quorum uno ad Ecclesiam, ex altero vero quae ad litteras spectant, deduxi...” Mehus: „Vita. praef...” p. 119.

Igaz reformtörekvések és az egyházat minden áron gáncsolni-akarók. Pápaság és császárság egymás ellen; pápák és ellenpápák; zsinat zsinat után, húzva-halasztva a kibontakozást; keresztmetszete ennek a kornak. Tünetek és történések meszszenenő következtetések levonása nélkül. Származásukban, fejlődésükben és egymáshoz való viszonyukban bármily jellegzetességeket mutassanak is fel, az általánosítást nem bírják. Kiragadott példák tényeket igazolnak ugyan, de nem lehet ráhúzni őket egy kor vázlatára. Tévedne az, aki — mondjuk, — Dante után akarna következtetni a szellemi életre, de épen így erőltetett és egyoldalú lenne Ezzelino da Romanot odaállítani a XIII. századi Itália bűnbakjának. Vagy a későbbiekben: a reneszánszkori városi életről nem lehet következtetést levonni a Baglionék és Oddiak szurkálgatása után. Szükséges a korszellem ismerete is, mely a tényeket egybekapcsolja.

Zavar és ziláltság, ami mutatkozik ekkor egyházi, politikai, szellemi és társadalmi téren⁴⁴, jelzői egy új kor megindulását sejtető forrongásnak, vagy akár egy láthatatlan forradalomnak^{44a}, amelynek ihlető és termékenyítő szelleme egy letűnt világ kultúrája. Ezt a kultúrát eddig maga az egyház ápolta, beleállítva érdekeinek szolgálatába. Az új fordulat bekövetkeztével új színeződést kapott, de hogy a továbbiakban az egyház ellen fordult, az inkább képviselőinek rovására

⁴⁴ „...„Das Jahrhundert von der Mitte des 14. bis zur Mitte des 15. Jahrhunderts ist das des großen abendländischen Schismas, der Reformkonzilien von Konstanz und Basel, des hundertjährigen Kriegs zwischen England und Frankreich, der Blütezeit der italienischen und flandrischen Stadtstaaten, der großen deutschen Städtebünde wie der Hansa, der ersten Bauernkriege in ganz Europa, es ist schon das glanzvolle erste Jahrhundert der offiziell anerkannten Renaissance...“ Dempf: *Sacrum Imperium*. 527, München und Berlin 1929.

^{44a} „...„Der Weg vom Mittelalter zur Neuzeit führt durch eine Revolution, die wird die Zeit des Humanismus und der Renaissance nennen. Der alte Kulturbesitz vergangener Jahrhunderte fügt sich einer Umformung, die mit schöpferischen Ideen arbeitet; aber auch der Menschentypus selbst verwandelt sich in diesem Proceß, dasz ein ganz neues Charakter entsteht — der moderne Mensch...“ Borkowsky: „Aus der Zeit des Humanismus“ s. 8.

írható⁴⁵. Pedig az egyház nem volt merev ellensége a haladásnak. Magasállású egyházi férfiak nem csupán személyileg és szellemükkel, hanem jelentős tettekkel is bizonyították a kultúra iránti szeretetüket. (Bessarion. V. Miklós.) De a XV. század elején úgy állott az Egyház helyzete, hogy óvni kellett nagyobb megrázkódtatásoktól. A megkötöttségtől szabadult szellem már érezte hatását a reformzsinatokon is. (Bázeli zsinat; főpapok és alsó papság harca.) Érdekes ezzel összevetnünk, hogy IV. Jenő pápának épen az volt a törekvése, hogy visszaállítsa a szerzetesi élet régi fegyelmét és tisztaságát. Így akarta óvni papságát a szélsőségektől, egyben pedig biztosítani a maga számára. Ebben a tevékenységében munkatársa az a Traversari, aki mint szerzetes mintakép, de akit már teljesen áthatott az új kultúra.

4. Traversari nem új irány keresője, ép oly kevésbé elfogadója. Szigorúan vett elemzés alapján nem is ízig-vérig humanista. Hiányzik belőle a poggio-i él, a nagyképűség és finomkodás; lelki habitusa nem felel meg a humanista életideálnak. Nem tudja kivülről az Aeneist, mint Piero de Pazzi, nem tud ügyeskedni és egyik munkáját a másikkal megcáfolni, mint Aeneas Silvius Piccolomini és semmi szellemi rokonsága Beccadellivel. Működési köre csekély sugarú. A „kéziratvadászat“-ban⁴⁶, melyben Poggio oly intenzitással dolgozott, őt nem kísérte szerencse⁴⁷. Irodalmi munkássága az egyházatyákon kívül Diogenes-Laërtius fordításokra és egy útinaplóra szorítkozik. Sokkal jelentősebb nagyarányú levelezése különösen történelmi szempontból. Ami mégis kiemeli,

⁴⁵ Viszont a szellem szabadságának kivívása által a humanisták az újkori tudományosság prófétái. Erdemük egy kétségkívül nagy kultúra átmentése és bátor hirdetése.

⁴⁶ Walsler: „Poggio Florentinus...“ S. 81. és a továbbiakban.

⁴⁷ Voigt: „Die Wiederbelebung...“ I. 262. Lásd erre Tr. egyik levelét a regensburgi kolostorról Magyarországra való útazása közben. „...Ratisponam ubi venimus, antequam inde moveremus, vidimus Monasterium nobile, librisque refertum vetustis; licet nihil novi offendimus...“ Cesarini Juliánhoz Bécsből 1436 jan. 28-án írott levél. Ep. II. 18. Ugyanerről szól a Cosimohoz Tatáról írott Ep. VII. 4. Csupán római tartózkodása az 1432-ik esztendőben mondható eredményesnek, amennyiben itt megtalálta Origines 39 Homiliáját, amelynek eddig csak a címe volt ismeretes. Lásd erre Hodoeporicon p. 10 és Voigt: „Die Wiederbelebung...“ I. 263.

az a szépre való törekvés mondanivalóinak mind belső tartalmában, mind külső formájában. Őt „ezen a ponton megközelíteni a klasszikus filológus elvitathatatlan tiszte és feladatköre“⁴⁸.

Traversari a humanista az utókortól a „keresztény“ jelzőt kapta. Nála azonban ez nem jelent célkitűzést, állásfoglalást, hiszen keresztény jellegét csupán azáltal domborította ki, hogy nem volt pogány. Ez a negativum jellemzi Traversarit; természetes következmény másrésztől, hogy nem is tudott beleilleszkedni a humanista lelkületbe. Innen magyarázható az ő kirívó passzivitása, nem pedig szellemének meddősége miatt. Életkörülményeit vizsgálva is azt tapasztaljuk, hogy a keresztény jelzőt nem annyira irodalmi, mint inkább egyházpolitikai munkássága révén érdemelte ki. Közreműködését Jenő pápának a szerzetesi élet tisztaságára irányuló reformjaiban már említettem. Jelentős állomása ez az ő életének. Részint, mert valóban érdemes, az egyház javát szolgáló munkásságot végzett, részint ezáltal került közelebb Jenő pápához, aki ezután is számított reá és súlyos diplomáciai ügyekben igénybe is vette szolgálatait. Nem lehet őt csupán mint „aszкета teológus“-t⁴⁹ elkönyvelnünk. Az egyház ekkor sűrűn belekerül a politika sodrába. Az évek óta húzódó bázeli zsinat nehéz feladatokat rótt a pápai diplomáciára. Traversari is kiveszi részét ebből a munkából. Midőn a pápa és a zsinat között a viszály mindjobban elmérgesedik, ő jelenik meg a zsinaton, mint a pápa követe. Ebből a küldetéséből ered a minket közelebről érintő, Zsigmond császárhoz és királyhoz való követsége és ezt a követjárást szándékozom értekezésemben részletesen tárgyalni.

5. A zsinati, valamint magyarországi követjárásáról levelei nyújtanak hű képet. Ezekben számol be a pápának működéséről és útja eredményéről; ezekben tudatja hollétéről szerzetestársait és írogat humanista barátainak humanista

⁴⁸ Huszti: „Janus Pannonius.“ Előszó. Pécs 1931.

⁴⁹ ...„Dennóch war Tr. keineswegs blos aschetischer Theologe. Als einflussreicher Geistlicher vielmehr hatte er Gelegenheit genug, sich in die Welthandel und insonderheit in die groszen Angelegenheiten der Kirche zu mischen...“ Geiger: „Ren. und. Hum. in It. und Deutschl...“ S. 96.

módra nagy és jelentéktelen dolgokról. Levelei egyben az újságot⁵⁰ is helyettesítik; úti beszámolóit megfelelnek az újságok politikai tudósításainak. Részletesen leírja útazását Firenzéből Bázélba; majd megérkezését és zsinati tevékenységét. Gyakran előfordul, hogy ugyanarról a részletről több levelet is ír — természetesen más-más barátjának, — úgy, hogy egyik levélbeli közléseit a másikkal ellenőrizhetjük. De nemcsak utazásairól és nyilvános szerepléseiről tudósít. Értesülünk terveiről és — amennyiben a levél formája engedi, — kifejezi egyéni véleményét is. Megtudjuk a Zsigmond elé járuló követségnek való okait; megismerjük magyarországi tartózkodását és itteni szereplését. Érdekesekek a Tatáról, Székesfehérvárról és Budáról írott levelei. Egyikben Zsigmondal való tárgyalásairól tudósít, a másokban Tatát írja le, majd Budáról áradozik. Végül beszámol követjárásának befejező mozzanatairól és hazatéréséről.

Bázeli és magyarországi küldetését tekintélyes számú — mintegy 100 — leveleiből mint elsőrendű forrásból rekonstruálhatjuk. Kiegészítésül vehetjük a pápára, valamint a zsinatra vonatkozó forrásokat, továbbá azokat, amelyek a zsinati és huszita követek tevékenységére vonatkoznak. Ezek a mellékkörülmények megismeréséhez szolgáltatnak adatokat, követjárásának történetéhez azonban ő maga, illetőleg levelei és beszédei az autentikus forrás. Mielőtt rátérnék ennek a kettős követjárásnak a körülményeire és részleteire, előbb a zsinat történetét, valamint a pápához való viszonyát foglalom össze a követség indulásának időpontjáig.

*

1. A bázeli zsinat a konstanzinak törvényes örököse és mint ilyen, a megkezdett munka folytatójának és bevégezőjének kellett volna lennie. A konstanzi zsinat ereje kimerült a szakadás megszüntetésében, illetve az új pápa választásában. A reformok a jövőre maradtak. Az előzetes reformbizottság előállott ugyan javaslataival; ezek azonban csupán vissza-

⁵⁰ ...„eine der Urzellen des Zeitungswesens eben der Brief ist...“
W. Bauer: „Einführung in das Studium der Geschichte.“ S. 285. Tübingen. 1921. Ugyanitt a levélnek mint történeti kútfőnek az értékéről.

élések megszüntetésére irányultak, nem voltak gyökeres reformok és még ezek közül is igen keveset valósítottak meg⁵¹. Maga V. Márton, hogy a feszültséget enyhítse, az egyes nációkkal kötött konkordátumokkal⁵² igyekezett ideiglenes megoldást keresni, azaz a reform iránti hajlandóság látszatát kelteni; a konkordátumok részleges és ideiglenes jellege azonban magán viselte a hiábavalóság jegyeit is⁵³. A szakadás megszüntetésének kétségkívül nagy érdeme mellett nyílt kérdés maradt még sok elintézetlen és sürgető ügy, melyek jelentőségét és fenyegető szükségességét az idő nem tompította, inkább érlelte.

A konstanzi zsinat sikere: félsiker. Hosszú évek küzdelmei után a zsinat 1418-ban az elgyengülés jeleit mutatta. További munkára idő sem jutott, a helyzet sem kedvezett. A reformok kivételére új zsinatot határoznak el, de a záróakkord, V. Mártonnak hangsúlyozott és célzatos szavai a pápa felsőbbségéről a zsinattal szemben, sejteti a jövőt. A közbelső állomások, az ide-oda helyezett és elnapolt zsinatok, a rosszul palástolt húzódozás előrevetik árnyékát az eljövendő reformzsinat meddőségének is.

A konstanzi határozatoknak megfelelően, 1423-ban Páduában összegyűlt zsinatot a pestis miatt még ugyanez év június 22-én Siénába helyezték át⁵⁴. A főpapok itt is kis

⁵¹ Hefele: Conciliengeschichte VII. 321—323.

⁵² Így pl. a német nációval, — amelybe a konstanzi zsinat ügyrendi beosztása szerint a magyarság is tartozott, — konkordátumok a simoniáról, az annatákról stb. V. ö. Harzheim: Conc. Germ. V. 725-et sequ. Az annáták ügyéről a konstanzi zsinaton lásd még E. Richerius: Hist. conc. germ. T. II. p. 107—133. V. ö. még B. Hübler: Die Konstanzer Reformation und die Konkordate von 1418. Leipzig. 1867.

⁵³ „...Die Konkordaten waren damals noch nicht zum definitiven Abschluss gekommen, allein das war die Sache einer speziellen Übereinkunft der Kurie mit dem einzelnen Nationen, nicht des Konzils in seiner Gesamtheit...“ (Weber: Weltgesch. VIII. 235.)

⁵⁴ A dekrétumot lásd Richerius: Hist. conc. gen. T. III. p. 4—5.

⁵⁵ „...Ob civilia bella, quae in pluribus regnis vigeant, exiguum praesulum numerus ad Senensem synodum se contulisset...“ Ann. eccl. IX. p. 1.

⁵⁶ Már az első ülésen felolvasták a még Konstanzban hozott határozatot a zsinat felsőbbségéről és csak ezután körvonalazták a megvalósítandó célokat, nevezetesen az egyházi reformokat, az eretnokség elleni küzdelmet és az unió ügyét. V. ö. Weber: Weltgesch. VIII. 273.

számban jelentek meg⁵⁵ és sem Zsigmond, sem a magyar pap-ság nem képviseltette magát. Azonban a főpapok csekély száma is elégnek bizonyult az egyenetlenségre. A reformok még érdemi tárgyalás alá sem kerültek, de már feszegették a pápa és a zsinat felsőbbségének kérdését⁵⁶. Tartani lehetett attól, hogy a már Konstanzban megindult irányzat új erőre kap és ezért Márton pápa — indokul felhozva a megjelentek csekély számát, — jobbnak látta a zsinat feloszlását⁵⁷. Ezt a határozatot Zsigmond nem csupán az egyház helyzete, hanem a huszita ügy állása miatt sem helyeselte. Ennek ellenére a zsinat 1424. februárjában befejezve működését ama határozattal oszlott szét, hogy hét év múlva Bázelen jönnek újra össze.

Ez az újabb halasztás jól sikerült húzás lehetett ugyan a pápai hatalom tekintélyének megvédése érdekében; azonban súlyos károkat okozott magának az egyháznak. A husziták egyik diadalukat a másik után aratták, amidőn a pápa, aki ellensége volt a huszitáknak, de a zsinatnak is⁵⁸, még mindig a fegyveres elintézés mellett kardoskodott és megtiltott minden tárgyalást az eretnekekkel⁵⁹. Ugy vélekedett, hogy könnyű lesz ezt a népet a németeknek legyőzniök⁶⁰ és ennek ellenkezőjéről az ismételt vereségek sem tudták meggyőzni. Zsigmondnak szemrehányást tesz és azt írja egy levelében, hogy . . . „minden érdemök dacára, melyet a németek a kereszténység körül szereztek, a huszitákat legyőzni vagy nem

⁵⁷ . . . Als man aber die Superiorität der Konzilien über den Papst aussprechen wollte, hielt es Martin für geraten die Versammlung aufzulösen . . .“ Weber: Weltgesch. VIII. 271.; . . . „attól tartott (t. i. a pápa), hogy újból előtérbe fog lépni a Konstanzban uralomra jutott irányzat, mely az egyházi szervezet monarchikus jellemének megváltoztatására, a pápai hatalom megszorítására célzott . . .“ Fraknoi: Magy. egyh. és pol. összeköttetései a római szentszékekkel. II. 7.

⁵⁸ . . . „Papst Martin V. war ein abgesagter Feind der Konzilien . . .“ Weber: Weltgesch. VIII. 278.

⁵⁹ . . . „werbot jede Besprechung mit den Ketzern . . .“ Weber: u. o.

⁶⁰ . . . „Putabat enim Pontifex Romanus, hanc gentem a Germanis facile posse superari. Verum res aliter evenit . . .“ Harzheim: Conc. Germ. V. 760.

tudják, vagy nem akarják . . .⁶¹ A zsinat iránt érzett ellen-szenve ily elfogulttá tette az egyébként világosfejű pápát. Lehetne ugyan vitatni, vajjon a németek felkészültsége volt-e gyenge, vagy csődöt mondott-e az egész addigi hadi tudomány?; az igazi okok azonban mélyebben gyökereznek. Ezek között első a féktelen fanatizmus és a végletekig felfokozott vallási és faji öntudat valami torz keveréke, mely — az iszlámra emlékeztető brutalitásával — először mutatkozik így és döbbsenti meg az újkor felé haladó Európát a maga szláv arculatával.

A fegyveres elintézés sikerének reménye mindegyre csökkent⁶², a békevágy erősödött⁶³, és nyilvánvalóvá lett, hogy a kibontakozást csupán békés úton lehet és kell is keresni. Zsigmond maga mindvégig a békés kiegyezés híve volt, sőt az ügy érdekében a diplomáciai mesterkedések alacsonyabb fogásaitól sem riadt vissza⁶⁴.

A békés kiegyezésnek elengedhetetlen feltétele volt a pápának, illetve a zsinatnak a hozzájárulása. A pápától Zsigmond nem sokat remélhetett; ennek magatartása az eretnekkel szemben ismeretes volt. Ezt a magatartást nem lehet

⁶¹ . . . „comprimere et delere non posse aut non velle videuntur . . .“ V. Mártonnak 1424 febr. 14-iki kelettel Zsigmondhoz intézett levele. Ann. eccl. T. IX. p. 7.

⁶² A rosszul sikerült csehországi vállalkozások és huszita győzelmek okait Hóman nemcsak Zsigmond „katonai antitalentumában“, hanem „a husziták újszerű portyázó hadviselése és harcmodorá“-ban keresi. Hóman—Szekfü: Magyar történet. III. 249. Bonfini is említi Zsigmondnak hadügyekben való balkezességét. . . . „Nescio equidem unde illud accidere soleat, ut Principes quos singularibus animi dotibus natura coluit et industria exornavit, fortunam parum prosperem nactos esse videamus, immo ita in virtuti in his infestam eam fuisse cernamus, ut huic tantum invidisse et bellum indixisse iudicemus . . . In Boemio bello et Nicolitiano infelicem retulimus fuisse Sigismundum; et quamvis magnanimitate, clementia liberalitate et religione polleret, successu tamen belli haudquaquam gloriari potuit . . .“ Bonfini: Rer. Hung. dec. III. lib. III. p. 401.

⁶³ . . . „et nihil aliud quam pacem optaret Germania . . .“ Harzheim: Conc. Germ. V. 760.

⁶⁴ Zsigmond tárgyalásai és megvesztegetési kísérlete Zsiskával. . . . „Sigismundus autem, qui hoc intestino bello vires brevi labefactatem, non vi et armis, sed muneribus, largitionibus et praefecturis Ziskam expugnare studuerit . . .“ Bonfini, i. m. p. 403.

csupán az eretnekség elleni ellenszenvvel magyarázni. Márton pápának, akárcsak utódának, IV. Jenőnek, bizonyos mértékben szívügye és kedves gondolata volt a görögökkel való egyesítés terve, azokkal a görögökkel, akiket később a bázeli zsinat mint eretnekeket épen a huszitákkal helyezett egy sorba. A kérdést így vizsgálva, nem kapunk kielégítő magyarázatot. Az igazi választ Márton pápának a zsinattal szemben tanúsított magatartása adja. Kétségtelen, hogy Márton pápa hamar felismerte a huszita ügy nagy jelentőségét mind egyházi, mind politikai szempontból és tudatában volt annak, hogy a sikeres elintézés által a zsinat megnyeri Zsigmond jóindulatát és félő volt, hogy a megnövekedett önbizalom majd további lépésekre is bátorítja. Márton pápa jól látott, az események őt igazolták. Más kérdés, hogy megtalálhatta volna a középútat; a csehekkel való kiegyezést a zsinat végezte volna az ő irányítása mellett. Hogy erre is gondolt, mutatják a zsinat megnyitásának kísérő körülményei.

Zsigmond császár hosszas unszolására a sienai zsinat által megszabott határidő leteltével a pápa elhatározta a zsinat egybehívását, de ugyanekkor tervbe vette a csehekkel való leszámolást is⁶⁵. Az 1431. február 1-i bullájában, mely a bázeli zsinat egybehívását is elrendeli, Cesarini Juliánt^{65a} nevezi ki a zsinat elnökévé⁶⁶, akit már előzőleg Zsigmondhoz is elküldött, hogy a zsinat egybehívásáról és a huszitákról tárgyaljon⁶⁷. Minden a legjobb kerékvágásban haladt; a zsinat egybehívása elrendelve, a tárgyalások fonala a huszitákkal újra felvéve, a császár és a pápa együttműködése biztosítva. Ebben a várakozással teli feszült légkörben döbbenetes erővel

⁶⁵ Nem lehet biztosan tudni, de az előzményekből következtetve megállhat annak a lehetősége, hogy győzelem vagy sikeres alkudozás esetén a huszita ügy mint a pápa égisze alatt folyó tárgyalás haladt volna a zsinat statisztálása mellett. Cesarini Julian balsikerű vállalkozása, valamint Márton hirtelen halála véget vetettek a további fejleményeknek. A huszitákkal való egyezkedést a továbbiakban a zsinat irányította.

^{65a}) Életrajzát megírta Vesp. Bisticci: *Vite di uomini illustri del sec. XV.* p.166 et seq. Lásd még Poggionak Rómában Cesarini fölött mondott emlékbeszédét. Mai-Spic. Rom. 374 et seq. Továbbá: Fraknoi: Cesarini Julián bibornok magyarországi pápai követ élete. Bpest. 1890.

⁶⁶ Richerius: *Hist. conc. gen.* T. III. p. 20.

⁶⁷ Fraknoi: *ij. m.* II. 8.

hatott V. Márton hirtelen halála⁶⁸. Szerencse, hogy a gyors pápaválasztás és a zsinati atyák lassú gyülekezése elejét vették nagyobb zavaroknak. IV. Jenőnek első pápai ténykedése, Cesarininek a zsinat elnöki tisztében való megerősítése, megnyugvással töltött el mindenkit és a zsinat zavartalan munkájára engedett következtetni.

A zsinat megnyitása azonban egyre késett a papság lassú gyülekezése miatt, melynek okát részint nemtörődömségben, részint a politikai helyzetben⁶⁹ kell keresnünk. Nem csupán a huszita háborúk, hanem az osztrák és a burgundi hercegek közti ellenségeskedés is megnehezítették a zsinatra való jutást. Hozzájárult ehhez, hogy a papság nagy része nem bízott a bázeli zsinat fennmaradásában, jól sejtván — ami később nyilvánvaló is lett, — hogy a pápa a görögökkel való uniót egy olaszországi, vagy más tengerparti városban akarja létrehozni.

Zsigmond, noha személyesen még nem jelenhetett meg a zsinaton, sürgette ennek megnyitását. Cesarini, aki részt akart venni a husziták elleni hadjáratban, maga helyett Joannes de Palomart és Joannes de Ragusiot⁷⁰ küldötte, akik a zsinatot 1431. július 23-án meg is nyitották⁷¹. Tüstént ezután Joannes de Ragusio a Nürnbergben tartózkodó császárhoz utazott⁷², hogy támogatását kérje a zsinat részére, amit az

⁶⁸ 1431 febr. 20. . . „adversa iam tēntatus valetudine apoplexia denique percussus decessit in urbe X. Kal. Martii . . .“ Ann. eccl. T. IX. p. 89; . . . „dieser unerwartete plötzliche Tod des Papstes war ein Unglück für Italien, für Europa, für die ganze Kirche . . .“ Aschbach: Gesch. Kais. Sig. IV. 13.

⁶⁹ . . . „Infrequentes fuerunt ii coetus, tumquia belli fragor, quo Philippus Burgundiae et Fridericus Austriae duces sese invicem persequerentur et hussitarum impietas post fugatas cruce signatorum copias ingravescens in Basileensium etiam finibus perstrepebat et obsessa periculis itinera adversabantur; tumquia, cum Joannes Constantinopolitanus Imperator antea cum Martino pactus ad cogendum consilium oecumenicum in Italiam se venturum, quo facilius ecclesia orientalis occidentali coniungeretur, rem missis ad Eugenium oratoribus urgebat . . .“ Ann. eccl. T. IX. p. 104.

⁷⁰ Mansi: Saerj. conc. T. XXIX. p. 2.

⁷¹ Mansi: u. o. p. 1—2.

⁷² Martene et Durand: Ampl. collec. VIII. praef. p. 3. V. ö. Aschbach: Gesch. K. Sig. IV. 19—20.

meg is ígért. Zsigmond másfelől is kimutatta a zsinat iránti jóindulatát. Fülöp burgundi hercegnek levelet írt⁷³, amelyben kéri, hogy mivel „ez a háború magának a zsinatnak is nagy kárára van . . .“, mind az oda igyekvőknek, mind pedig a zsinatról távozóknak, követségeknek, stb. biztosítson szabad utat. A zsinatot egyébként az ő és a birodalom oltalma alatt állónak nyilvánította és védelmet ígért a zsinatra utazóknak⁷⁴.

Szembetűnő, „hogy a magyar főpapok nagy közönyöséget tanúsítottak ezen mozgalommal szemben“⁷⁵. Távolmaradásukat egy, a zsinathoz írott levélben⁷⁶ az országot fenyegető huszita és török veszéllyel indokolják. Egyébként a zsinatot biztosítják hódolatukról és sokat várnak működésétől. Különösen felhívják figyelmét a huszita ügy mielőbbi rendezésére. A levél aláírói: Pálóczy György esztergomi érsek, Rozgonyi Péter egri, Kelemen győri és Rozgonyi Simon veszprémi püspök⁷⁷.

Az örökmozgó Zsigmondot ügyei ekkor külföldre szólítják, a zsinat iránti jóindulatát azonban ismételten kifejezésre juttatta.

2. A tauszi vereség (aug. 14.) után végre Cesarini is megjelent Bázelen (szept. 9.), ahol ekkor még oly kevesen voltak, hogy egyetemes zsinatról tulajdonképpen alig beszélhetünk⁷⁸. Cesarini erre ismételten és nyomatékosan felszólítást intézett világiakhoz és egyháziakhoz egyaránt, hogy a zsinat látoga-

⁷³ A levél kelte 1431. október 30. Közölve Mansi T. XXX. p. 70—71. Érdekes, hogy ugyanebben az ügyben . . . „ut liber sit praelatis ad concilium venientibus transitus . . .“ a zsinat is írt egy levelet, még pedig az osztrák herceghez. Mansi. u. o.

⁷⁴ Aschbach: Gesch. K. Sig. IV. 20.

⁷⁵ Fraknoi: II. 9.

⁷⁶ A levél kelte 1431. dec. 28. . . „Excusant se quod in propria persona ad concilium non possint accedere . . .“ Közölve Mansi. T. XXX. p. 72—75 és Martene Ampl. coll. VIII. p. 44 et seq.

⁷⁷ Ugyanezek a nevek Zsigmond 1435. évi II. dekrétumának aláírói között is szerepelnek. Corp. iur. hung. I. 274. A győri püspök neve itt is csupán „Clemens Jaurincensis“. Ugyancsak Kovachich: Suppl. ad. vest. com. I. 456. Lásd még: Erdélyi: Magyar lovagkor. 26. . . „A vezetéknevek a főpapok felsorolásában 1435-ben még csak szórványosan kezdődnek. . .“

⁷⁸ Aschbach IV. 24.

tását szorgalmazták⁷⁹. A felhívásnak, — ha nem is teljes mértékben, — meg lett a kívánt eredménye és az 1431. év végén a zsinat végre megkezdhette munkáját.

Ez a munka azonban — hiába a múltak tapasztalata, — nem a javulás és kibontakozás, hanem újabb zavarok felé haladt. A bázeli zsinat jellegét korántsem az alkotás adja. A pápával való viszály minden haladás kerékkötője és a hatalmi kérdés újbóli felvetésével az igazi reformtörekvések háttérbe szorulnak.

A pápának és zsinatnak ez a harca hasonlít a kereszténység első századainak a küzdelmeihez. Megváltozott tartalommal, régi harcok élednek újra. A külső helyzet más, a lényeg ugyanaz; az eredmény megfelel a körülményeknek. Akkor az eretnokségek nyomán fellépő vihar tisztító hatása megnyilvánult a kereszténység dogmáinak kialakulásában, most a zsinatok százada frissíti fel az elöregedett egyházi szellemet és járul hozzá az új kiépítéséhez, mely azután a századfordulóban szilárdan állja helyét az igazi reformáció fenyegető áradatával szemben. A fiatal kereszténység ereje folyvást növekvő teljében fel tudta őrölni az ellene lázadó eretnokségeket. A XV. századi forrongások okai azonban már nem teológiai formulák útvesztői többé. Századok felgyülemlett bajai várnak orvoslásra. A clugny-i szellem eltűnt, mint ahogy elmúlt az a kor is, amely létrehozta. A középkor utolsó két századának már változó szellemében az egyház története heroikus küzdelem kifelé és önmagával is. Ezzel a másfélezer évvel, a megindulástól számítva a reformációig, lezártnak vehetjük a keresztény egyháznak ezt a korszakát. Az elindulást kísérő és a korszakot befejező küzdelmek rokonvonásokat mutatnak. A kereszténység kialakulásában komoly szerepet játszó eretnokségek vallási tévelygéseinek végső eredménye az új alapokra fektetett keresztény egyház. A XV. században pedig az egyház életébe becsúszott bajok megszüntetésére irányuló reformtörekvések a vallás reformjára vezetnek. A reformáció ezeken a zsinatokon megindult eszmeáramlatok beteljesülése. A zsinatok történetében jelentős szerepet játszó elv, a „concilium supra papam“ visszhangját az új reformátoroknak a pápa egyházi főségét tagadó tételében találja. Így

⁷⁹ Hefele VIII. 432.

csapott át az egyház reformációja egyéb téren is a hit reformációjába.

A zsinat többsége ily értelmű újításokra természetesen nem is gondolt. De az egyetértés megbontásával mégis közrejátszott benne. Nyilvánvaló lett, hogy a reformzsinat minden egyes, még oly üdvös reformja is üres szócséplés a zsinat és a pápa összefogása nélkül. A körülmények szerencsétlen találkozására hozza létre a merev álláspontot, melyhez mindkét fél ragaszkodott. A konstanzi és a következő zsinatokon még szerencsésen agyonhallgatott hatalmi kérdést a bázeli zsinat már nem mellőzhette és ez minden baj kútforrása. Hosszú évekig tartó küzdelem ez kíméletlen eszközökkel, melyben nemes és aljas, erős és gyenge jellemek rikító ellentétben bontakoznak ki, s maga a zsinat története felemelő és örvendetes, le-sújtó és megdöbbenő jelenetekben egyaránt bővelkedik⁸⁰.

A jószándékot sem a pápa, sem a zsinat nagy többsége részéről nem lehet elvitatni. A kibontakozásnak különböző úton való keresése azonban végül is nem vezethetett jóra; súlyosbító körülmény a merev szembehelyezkedés s az egymás iránt tanúsított megnemértés. A legszomorúbb, hogy a valóban szükséges reformok eltűnnek a szenvedélyek eme harcában.

A kezdet ugyan biztató volt. A huszita ügy elintézésének tervbevételeivel a zsinat nem csupán Zsigmond, hanem a keresztény világ együttérzését is megnyerte. Még az 1431. évben felszólították a huszitákat a tárgyalások újbóli felvételére és evégből a zsinaton való megjelenésre⁸¹. Cesarini, aki Tausznál még elkerülte a sorsot, mely Várnánál utólérte, nem csupán mint jóváhagyó, hanem mint kezdeményező is szerepelt⁸². A

⁸⁰ . . . „und nun sah der christliche Welt ein neues, für die Menschheit höchst wichtiges Drama sich eröffnen, ein Drama, wo edle und niedrige, starke und swache Charaktere in grellen Gegensatze sich entfalteten; ein Drama, reich an erhebenden und erfreulichen, aber auch an niederschlagenden und betrübenden Auftritten.“ Wessenberg: „Die grosz. Kirchenversamml. II. 281.

⁸¹ Mansi T. XXIX. p. 223; Harzheim: Conc. germ. V. 760.

⁸² . . . „Julian auf dem letzten ganz miszglückten Kriegszug gegen die Böhmen sich selbst überzeugt hatte, wie wenig mit Waffengewalt gegen die furchtbaren Feinde der Kirche ausgerichtet werden konnte, so stimmte er mit dem römischen Könige ganz darin überein, sie durch

huszita-ügy megoldása a továbbiakban is a zsinat irányítása alatt maradt. Feltűnő, hogy a pápa ennek a nagyfontosságú ügynek az elintézését egyszerűen átengedte a zsinatnak. Ennek oka egyrészt a pápa és Zsigmond egymáshoz való viszonya, mely ekkor épen nem mondható valami szívélyesnek, másrészt a pápának a zsinat iránti ellenszenve, csupán alkalmas pillanatot várva annak felosztatására. A pápa elsősorban a görög unió ügyét karolta fel, ezt tartogatván ütőkártyának a zsinattal szemben.

A pápa joggal féltette az egyházban oly nehezen helyreállított egységet. A zsinat iránti ellenszenve is elsősorban a hatalmi kérdés kiéleződéséből ered és ezt az ellenszenvet nem lehet átvinni a valóban üdvös reformokra. Jenő pápához trónraléptekor nagy reményeket fűztek⁸³ és benne látták az egyház megmentőjét. Egyénisége⁸⁴ méltán adott okot a bizalomra. A szerzetesi élet reformálásában valóban elismeréreméltó munkát végzett és erről mint pápa sem szünt meg gondoskodni⁸⁵. Igaz ugyan, hogy a zsinat iránt nem volt bizalommal, de a szakadás gondolata távol állott tőle és amennyire a pápai szék tekintélyének feláldozása nélkül tehetett, törekedett is az egyház békéjére. Jellemző erre az a levele, amelyet a bázeli zsinattal évek óta folytatott harcok közben

versöhnende Mittel, durch Concessionen in die Gemeinschaft mit der Kirche und zum Gehorsam unter Sigismunds Herrschaft zurückzuführen. Auch die wenigen versammelten Väter waren dieser Ansicht . . ." Aschbach IV. 23.

⁸³ . . . „Spes certe omnium in te tanta est, quanta in nullo Romanorum Pontificum ante multa tempora fuit . . . Reformatur per te in clero mores optimi; in religione custodia regularis innovetur, plebs universa fidelium de suo propectu gratuletur, pax in Christiano populo te auctore vigeat . . ." Traversarinak Firenzéből 1431. ápr. 12-én IV. Jenő pápához írott leveléből. Ann. eccl. IX: 113. p.

⁸⁴ . . . „Er war ein Mann von kräftigem Lebensalter von strengem sittlichem Lebenswandel, einfach, nüchtern, wortkarg und ernst . . ." Aschbach IV. 14.; . . . „Die tiefe Frömmigkeit Eugens IV. zeigte sich auch darin, dasz er Schmeicheln und weltliche Ehre verachtete. Was er einmal für recht erkannt hatte, an dem hielt er unbeugsam fest, oft bis zum Eigensinn . . ." Pastor: „Gesch. d. Päpste“ I. 283.

⁸⁵ V. ö. Jenő pápa és Traversari viszonya a szerzetesi reform munkájában.

„Kedves fiának“, Amadé savoyai hercegnek írt⁸⁶, aki a sors különös játéka folytán később mint V. Félix épen neki lett ellenpápája.

A zsinat történetét a pápával való viszály jellemzi. A demokratikus érzelmű alsó papság számbeli túlsúlyával mindinkább felülkerekedik. Hiába Cesarini minden igyekezete. A zsinat és a pápa között az ellentét egyre mélyül. A zsinat egy pár valóban jószándékú reformjának értékét lerontja kimondottan pápaellenes intézkedéseivel. A zsinati atyák egyik hibát a másik után követik el⁸⁷ és már-már azt a látzatot keltik, hogy akár schizma árán is hajlandók a pápaság vélt vagy valódi hatalmának a megtörésére⁸⁸. Zsigmond, akít politikai érdekei inkább a zsinathoz fűztek és noha a zsinatnak mindvégig híve is maradt, még a császárkoronázás előtt békére inti⁸⁹ a zsinatot; utána pedig személyesen is megjelent Bázelen, ahol csaknem hat hónapi tartózkodása alatt⁹⁰, minden lehető elkövetett, hogy az ellentéteket elsímfítsa⁹¹. Az egyetértés azonban, amelyet Zsigmond fáradhatatlan munkájával és diplomáciai ügyességével a zsinat és a pápa között létrehozott, nem sokáig tartott. Távozása után újból megerősödött a pápaellenes hangulat és a viszály kitörése alig egy év után komoly veszedelemmel fenyegetett⁹².

⁸⁶ . . . „ex concilio Basileensi, quod iam fere per quinquennium prolongatum est, nulla aut parva admodum reformatio, quae quidem reformatio possit dici subsecuta est . . . Cupientes igitur ab intimis nostri cordis, ut haec optata per nos et populum Christianum reformatio aliquando diebus perficiatur . . .“ Ann. ecel. T. IX. p. 191. 192.

⁸⁷ . . . „Cumularunt Basileenses male novata errore novo . . .“ Ann. ecel. T. IX. p. 143. Vonatkozik ez különösen az 1433. évi XI. sessió határozatára, amellyel a pápát a zsinat színe elé idézik.

⁸⁸ . . . „ex Basileensium gestis constat, pronos ad schisma et bella civilia Basileenses praesules fuisse . . .“ Ann. ecel. T. IX. p. 138.

⁸⁹ Zsigmondnak a zsinathoz írott levele: Mansi T. XXIX. p. 592.

⁹⁰ Lásd erre Hoór-Tempis István: „Zsigmond király és császár a bazei zsinaton. 1433—34.“

⁹¹ Még politikai érdekeinek hangsúlyozása mellett sem lehet elvitatni tőle az egyház ügye iránti őszinte aggodását.

⁹² . . . „wenig mehr als ein Jahr hatte das Einvernehmen gedauert, das Kaiser Sigmund mit Ausdauer und Geschick zwischen Papst und Konzil hergestellt hatte, als aufs neue der Konflikt zwischen beiden kirchlichen Gewalten zum Ausbruch zu kommen drohte . . .“ D. R. T. A. XII. 1. (von G. Beckmann.)

Még alig csendesedett el az 1433. évi XI. sessió határozatai⁹³ nyomán támadt vihar, midőn újabb támadást intéztek a zsinati atyák a pápaság ellen. Ez az üdvös reformtörekvések mögé bújtatott támadás annyira erőszakos, célzata annyira átlátszó volt, hogy nyilvánvaló lett, a bázeli zsinat egy része — a konstanzival ellentétben — nem az egyház békéjének megóvására, hanem annak megzavarására törekszik⁹⁴. A pápa és a zsinat közötti újabb összetűzésre az 1435. évi XXI. sessionak⁹⁵ az annátákról, servitia minutákról, a palliumpénzeokről⁹⁶ és egyéb hasonló szolgáltatásokról hozott határozata adott okott. Ezek a határozatok — elvi jelentőségükön

⁹³ 1433. ápr. 27. Kimondották, hogy a zsinat feloszlatásáról vagy helyének változtatásáról alapos és igaz ok, valamint a zsinat többségének hozzájárulása nélkül dönteni nem lehet. . . „Statitque ex certis rationalibus causis, ut praesens Basileense Concilium per neminem, etiamsi, papalis feurit dignatitiss dissolvi, aut de loco ad locum mutari possit nisi de expresso consensu duarum partium . . .“ Mansi XXIX. p. 54.

⁹⁴ Ezt még Aeneas Silvius Piccolomini is elismeri . . . „Concilii Basileensis origo ex Constantiensi magna et memorabili synodo prodiit. Sed Constantie ad resarciendam ecclesiae pacem, Basileo ad turbendam Christiani populi quietem convenisse patres videntur.“ Aen. Silv.-nak a bázeli zsinatról szóló munkáját Carvajal biborosnak ajánló leveléből. Font. Rer. Aust. LXVII. 2. 164.

⁹⁵ 1435. jún. 9. . . „Sessione vigesima prima habita V. Id. Junii edixere Basileenses vacantium primo anno sacerdotiorum census aetario papali inferri aut pro obtendis bullis quidquam solvi vetuere . . .“ Ann. oeccl. IX. p. 86.

⁹⁶ Annata: „reditus annuus pontificis“ Bartal. Gloss. 33. Rendes és jelentős jövedelmi forrása a pápai kamarának. Pontos kimutatása volt, ahol a késedelmeseket, vagy fizetni egyáltalán nem akarókat is gondosan felsorolták. (V. ö. Gottlob: Aus der Camera apostolica. 33.) Servitium: „pensio, quae ab episcopo consecrato pontifici romano praestabatur . . .“ Bartal. Gloss. 611. A palliumpénz: az érseki palást után a jövedelem öt százaléka. Érdekes, hogy IV. Jenő pápa annátaregiszterei közül épen az 1434—37-es éveket felölelő kötet hiányzik (Gottlob. 38.) Az 1434 máj. 29. római forradalom, mely a pápát is menekülésre kényszerítette és az egyházi államnak Nicollo Fortebraccio és Francesco Sforza általi megszállása a pápai kamarát is két részre szakította. A biboroskamarás elkísérte a pápát Pisába és Firenzébe, mialatt Rómában egy „in camerarius officio Locumtenens“ vezette tovább az ügyeket. (Gottlob. 35.) Az apostoli kamara főbb tisztviselői ebben az időben: Francesco Condulmaro, a pápa unokaöccse, Daniel Scotti parenzói püspök, kincstárnok; az 1435. év végén Giuliano de Ricci, pisai érsek. (Gottlob. 269.)

kívül — anyagi téren is súlyos csapást mértek a pápaságra épen akkor, amidőn a pápa maga is nehéz helyzetbe került és ezeket a bevételeket a egyházi állam visszaszerzésére irányuló politikájában nem nélkülözhetette⁹⁷.

A helyzetet súlyosbította, hogy ezekre a reformokra valóban szükség volt. A kúriában annyira elszaporodtak a visszaélések, hogy nem sokat tévedtek a zsinati atyák, midőn ezeket az egyházban már régtől fogva szokásos adózásokat simóniának⁹⁸ minősítették. A határozat egyébként is a konstanzi zsinat annátatilalmának új és szélesebb alapokra való fektetése. Az időpont azonban szerencsétlen, a mód pedig erőszakos és meg nem engedhető volt.

Mindezek ellenére is a pápa hajlandónak mutatkozott ezekről a jövedelmekről lemondani, amennyiben megfelelő kárpótlást kap helyettük. És minthogy a zsinat előtt semmi, vagy csupán kevés védelemben volt része, elhatározta, hogy elküldi követeit a bázeli zsinatra⁹⁹. Ezek a követek Ambrogio Traversari, a kamaldoli-i rend generálisa és Antonius de S. Vito, szentszéki ügyész¹⁰⁰.

3. 1435. június végén jelentek meg a zsinat követei^{100a} Jenő pápa előtt, hogy őt az annátatilalom elfogadására bírják. A pápa mindent megígért és akár időnyerés, akár az esetleges megegyezés reményében, határozta el követei kül-

⁹⁷ Melichár: A zsinatok. 114; Knöpfler: Egyháztörténet II. 16.

⁹⁸ . . . „Actione XXI. die IX. Junii eiusdem anni, ut fiat satis Articulo III. Sessionis XL. Synodi Constantiensis „de Annatis“ „communibusque minutiis servitiis“ Patres statuunt, Annatas neque Romae neque alibi directe vel indirecte solvendas esse . . . etc. . . damnaturque de Simonia . . .“ Richerius: III. p. 85—86. . . „Lange Erörterungen fanden darüber statt, ob die Forderung und die Bezahlung solcher Auflagen für Simonie zu achten sein . . .“ Wessenberg II. 348.

⁹⁹ . . . „Era in questo tempo il Concilio a Basilea contro a papà Eugénio, e vedendo il Pontefice Frate Ambrogio essere uomo degnissimo determinò mandarlo Ambasciatore per la Sua Santità a Basilea al Concilio; dove acquistò grandissimo onore . . .“ Bisticce. p. 242.

¹⁰⁰ . . . „am. 23. Juli hatte er den Camaldulenser-General Ambrogio Traversari und den Magister Antonius de Vito, Auditor causarum etc., zwei sehr gewandte und tüchtige Männer, mit der Mission nach Basel betraut und auch das Cardinalkollegium hatte ihnen Aufträge an die Synode mitgegeben . . .“ Hefele. VII. 600.

^{100a}) Mansi XXX. p. 939.

dését. Traversari és Antonius de Vito követmegbízó levelét a bíboros kollégium július 22., a pápa július 23-iki kelettel állította ki¹⁰¹. Mindkét levél a zsinathoz címezve, tartalmuk is nagyjából azonos. Elküldik a fentnevezett követeket „mint az egyház békéjére őszinte jóakarattal rendelt szónokaikat“, hogy tárgyaljanak a pápát és a zsinatot érintő közös ügyekről.

Traversarit nem érte váratlanul küldetése. Már az előző évben felmerült a terv, hogy Ursinus Jordanus bíborossal együtt mint Firenze követe jelenjen meg a bázeli zsinaton¹⁰². A terv akkor csupán terv maradt és Traversari folytatta tovább kolostori látogatásait a szerzetesi élet reformja érdekében. Most azután eljött az alkalom és a pápa benne látta érdekeinek hű és megbízható képviselőjét. Még a hivatalos megbízólevelek előtt értesült küldetéséről¹⁰³. Erre mutat az a levele, melyet július 20-án a firenzei „Monasterii Rosae“ szerzeteseihez írt és amelyben kéri őket, hogy eme hosszú útazása alatt imádkozzanak érte és vállalt munkája sikeréért¹⁰⁴. Ez a vállalt munka természetesen csak a pápaság érdekeinek mindenáron való megvédésére vonatkozik és nem jelent véglegesen kialakult tervet. Bázeli küldetéséhez közelebbi utasításokat Traversari nem kapott a pápától, de nem is kaphatott, nemcsak az idő rövidsége miatt, hanem mert maga a pápa sem tudta még, hogy mit akar. A határozatokat nem lehetett elfogadni, viszont a merev elutasítás álláspontjára sem helyezkedhetett. A jelszó egyelőre ez volt: időt nyerni és azután a körülményekhez képest cselekedni. Traversariék-

¹⁰¹ Közölve Mansi. XXX. p. 921–922. „Littera credentialis ambaxiatorum papae venientium ad concilium pro responsione facienda ad proposita per oratores concilii . . . etc.“

¹⁰² Mehus: Vita p. 412. Maga Traversari is említi ezt egyik levelében. Ep. XI. 56. De már április elején azt írja egyik szerzetestársának, hogy Ursinustól kapott ugyan levelet, de az említést se tett a követségről. Ep. XI. 59.

¹⁰³ Mint már említettem, a pápának Traversari és társa számára és a zsinathoz szóló megbízólevelének dátuma júl. 23. De még jóval előbb, júl. 14. kelettel van a pápának egy ugyancsak a zsinathoz intézett levele, amelyben Traversarit és Antonius de Vitot a zsinat különös figyelmébe ajánlja. Ep. XXV. 1.

¹⁰⁴ . . . „Orate pro nobis ut in ista peregrinatione longinqua ab ipso nobis iniuncta voluntatem Dei implere possimus . . .“ Florentiae. XIII. Kal Aug. Ep. XVIII. 31.

nak is csak az lehetett a feladatuk, hogy a zsinat hangulatát kipuhatolják és amennyire lehet, kíséreljék meg az atyákat, főképen pedig Cesarinit, jobb belátásra bírni¹⁰⁵. Ha ez nem jár eredménnyel, gondoskodni kell majd hathatósabb védelemről, de ekkor már nemcsak a zsinat túlkapásai, hanem maga a zsinat ellen.

A pontosan körvonalazott terv hiányára mutat Traversarinak már Bázeltől írott több levele, melyekben panaszkodik, hogy nem tudja mitévő legyen, mivel a pápától a várt utasítások még mindig nem érkeztek meg. A zsinat hangulata felől Traversari nem sokáig maradt kétségben. Minthogy további lépésekre útasítása nem volt, nem tudta, a zsinaton maradjon-e, vagy pedig föladvá a harcot, Firenzébe utazzon-e vissza. Már szeptember 3-án írt egy levelet ebben az ügyben a pápának. Ezt az utasításokat kérő levelet¹⁰⁶ a pápai udvarhoz tartozó és a zsinatról éppen hazafelé induló Guglielmo de Casalira bízta, aki azután azt a pápához el is juttatta.

Maga az ügy sürgőssége sem engedett időt részletes terv kidolgozására. A megbízólevelek kiállítását követő második napon¹⁰⁷ már úton találjuk Traversarit. Még ezen a napon elérkezik a Firenzétől mintegy 18 km.-nyire levő Pratóba. Másnap kora reggel már Pistojában van. Ezt a napot itt is tölti követtársára, Antonius de Vitora várakozva. A következő napon, minthogy a fontos megbeszélésekkel sok idő telt el, alig tesz meg 12 kilométert a szokásos napi 16—20 helyett. A nagy hőségtől is sokat szenved és ez a magyarázata az aránylag lassú haladásnak. Végül az elindulás utáni hatodik

¹⁰⁵ . . . „Patrem istorum tumentes animos lenire studemus . . .” Traversarinak Bázeltől megérkezése után pár napra, aug. 23-án Jenő pápához írott leveléből. Ep. I. 11.

¹⁰⁶ . . . „Nihil hactenus a tua Sanctitate neque litterarum neque nuntiorum accepimus, multumque miramur et dubii haeremus, quid nos convenit facere, utrum ne hic morari an redire, oramusque certiores fieri...” Ep. I. 13. Bázeltől a pápához.

¹⁰⁷ Júl. 30-án Modenából írja, hogy ide az elindulásunk utáni hatodik napon érkeztek meg. . . „tandem sexta feria pervénimus Mutinam...” Ep. XVII. 25. Tehát júl. 25-én indult el Firenzéből.

napon elérkezik Modenába¹⁰⁸. Rövid pihenő és már indul is tovább, épen csak hogy megírja ezt az úti beszámoló levelét¹⁰⁹. Traversari innen Mantovába megy, ahol Vittorino da Feltrével akart találkozni, míg társa Veronába igyekszik. Ide előbb érkezik meg Traversari és két napot tölt együtt barátjával, Francesco Barbaroval, majd Antonius is megérkezik. Ezután megszakítás nélkül folytatják útjukat, csupán Trientben két, Konstanzban — ahová augusztus 14-én érkeztek meg, — három napi pihenőt tartva, majd újabb három napi út után elérkeznek négy hétig tartó útjuk végcéljához, Bázellebe 1455. augusztus 20-án¹¹⁰. Másnap a kora délutáni órákban vonulnak be a városba, ahol a nagyszámban összegyűlt zsinati atyák a neves humanistának és a pápa követének kijáró tisztelettel és ünnepélyességgel fogadják¹¹¹.

Ez az ünnepélyes fogadtatás nagy reményeket keltett Traversariban¹¹², aki ebből az ügy sikeres és mielőbbi elintézésére következtetett. Mindjárt a következő napon megkezdte tárgyalásait a zsinat elnökével, Cesarinivel és ennek tartózkodó magatartása sem hűtötte le lelkesedését. Traversari tisztában volt vele, hogy elsősorban is Cesarinit kell megnyerni a pápa ügyének. Augusztus 23-án a pápához írott

¹⁰⁸ . . . „qua die te ex complexu dimisi nostro — írja a firenzei S. Salvator kolostor apátjának, Sebestyénnek, — Pratum venimus . . . Pistorium postridie summo mane pervenimus, ea die nusquam discesimus . . . sequenti die XVI. tantum millibus iter ageremus . . . tandem sexta feria pervenimus Mutinam, aestas maximi, qui nos toto itinere ferme torruerat, patientissimi . . .“ Ep. XVII. 25.

¹⁰⁹ . . . „quum iam equitare vellemus . . .“ Ep. XVII. 25.

¹¹⁰ . . . „postque Constantiam venimus, ubi remorati triduum, Basileam tertio demum die pervenimus XIII. Kal. Septembris.“ Mariotto szerzeteshez Bázeltől aug. 31. kelettel. Ep. XV., 38.; ugyancsak a bázeli megérkezéséről: „venimus incolumes omnes Basileam XIII. Kal. Septembris . . .“ Gáspár szerzeteshez Bázeltől aug. 28-án Ep. XIII. 30. Továbbá az Ep. III. 35. és az Ep. I. 11. levelek.

¹¹¹ . . . „Legati regum et principum omnium magno cum adparatu ad Sanctae Sedis Apostolicae honorem exiere obviam . . .“ Aug. 30-án Marianus szerzeteshez írott levelében. Ep. XVII. 2; ugyancsak a bázeli fogadtatásról a pápához és Kristóf cerviai püspökhöz írott Ep. I. 11. és Ep. III. 25.

¹¹² . . . „Der festliche und ehrerbietige Empfang, die freudigernste Stimmung der Väter erwechten die grössten Hoffnungen . . .“ Masius: Über die Stellung d. A. Trav. 14.

levelében¹¹³, — mely a bázeli levelek közül az első¹¹⁴, — elragadtatással nyilatkozik a pápai legátusról és reménykedik közreműködésében. Noha Cesarnivel való tárgyalásait egész zsinati tartózkodása alatt nem hagyta abba, vérmes reményeiben csakhamar csalatkozott. Cesarini ugyanis, aki az egyház üdve és békéje érdekében a reformokat szükségesnek tartotta, tárgyalásaik során jóindulatúlag meghallgatta Traversariékat, azonban ismételten sürgette őket, hogy a pápa válaszát a zsinaton is terjesszék elő, már csak azért is, mert ez a halogatás sokak előtt gyanúsnak tűnik fel¹¹⁵. Traversari természetesen húzódozott a zsinat előtti szerepléstől, minthogy a pápától még nem kapott utasításokat. Kénytelen volt azonban engedni, mert belátta, hogy a további halasztás csak árthat a pápa ügyének. Augusztus 26-án¹¹⁶ mondotta el beszédét a zsinat színe előtt a „béke és az egység megőrzéséről“¹¹⁷. A zsinati atyák nagy figyelemmel hallgatták ugyan¹¹⁸, kedvező fogadtatásról azonban nem beszélhetünk. Zavarólag hatott az is, hogy beszéd közben elvesztette a fonalat és öltözéke újjából kihúzva a kéziratot, tudta csak beszédét továbbfolytatni¹¹⁹.

Mondanivalóját a következő vezérelvek szerint csoportosította: 1. a zsinathoz szóló buzdítás, hogy őrizze meg a

¹¹³ Ep. I. 11.

¹¹⁴ A Mehus-féle kiadásban van ugyan még egy levél ugyanesak aug. 23. kelettel és ez az eremita kolostor priorjához, Dominiushoz —, aki Traversarinak kolostorlátogatásai során útitársa volt — írott Ep. XV. 47. De ebben a levélben Traversari aug. 26-iki beszédéről, mint befejezett tényről beszél. Nyilvánvaló tehát, hogy a levél dátuma is későbbi, mint aug. 23.

¹¹⁵ „...quum dilatio haec nostra plurimis suspecta haberetur...“ Ep. I. 12.

¹¹⁶ „...sexto tandem die in frequentissimo congregatione generali oravit...“ Ep. I. 12.

¹¹⁷ „Oratio de pace et unitate servanda in concilio Basileensi...“ Kiadva Mehus p. 11443. et seq; Martene et Durand: Vet. script. VIII. 846 et seq.

¹¹⁸ „...oravimus publice, intentique auditi sumus...“ Ep. XVIII. 32.

¹¹⁹ „...avendo cominciata la sua orazione si smarri. Veduto a questo modo, sendo in tanto numero di degni uomini, avendo lorazione nella manica, scritta, subito la cavo e riprese, e seguito la sua orazione infino alla fine, senza altro impedimento...“ Bisticc. 242.

békét a pápával és ezáltal az egyház egységét a szeretet és megértés jegyében; 2. a huszita ügy, a görög-unió ügye és a reformok véghezvitele a pápának is hő óhaja; 3. a szentszéknek azonban hivatása teljesítésében szüksége van anyagi javakra is; 4. ebből következik, hogy az annátatilalommal óvatosan kell bánni és vagy a felfüggesztéséről, vagy megfelelő kárpótlásról kell gondoskodni. Beszéde további részeiben általánosságban szól a pápa felsőbbbségéről, melyet az elmúlt időkben mind a világi tekintélyek, mind pedig a zsinatok elismertek. Hibákat lehet és kell is keresni¹²⁰, ez azonban mindig kellő tiszteletadással történjék. Viselkedjenek a zsinat tagjai is a pápa iránt szenvedély nélkül; őrizték meg a szentszék iránti tiszteletet és ne tüntessék fel magukat olyan színben, mint akik a pápa tekintélyének kisebbitésére törekednek. Ebből csak az egyházra származik kár. A pápa jóindulattal viseltetik a zsinat és reformjai irányában, de csak igazságos elintézés esetében. Mert amily igazságtalan, ha a konkollyal együtt a búzát is kitépik, épen olyan jogtalan az annáták behajtása körüli visszaélések miatt magukat, ezeket a jövedelmi forrásokat megszüntetni. A pápaság mindig az egyház érdekében munkálkodik, eme munkásságában azonban az anyagi javakat nem nélkülözheti. Végül kéri egy bizottság kiküldését, amellyel majd a részletkérdéseket megtárgyalják, mert a pápa ezekkel a dekrétumokkal elégedetlen¹²¹.

Traversarinak ez a minden ékesszólását és diplomáciai ügyeskedését csillogtató beszéde hatástalan maradt. A zsinat többsége nem alkudozást várt, még kevésbé a pápa érdekeit, vagy akár jószándékát dicsőítő szónoklatot, hanem végleges és határozott választ. A féktelen izgatás, mely már hónapok óta folyt a zsinaton, erősen éreztette hatását. Traversari is hamarosan észrevette a személyes indulatok és poli-

¹²⁰ Példának felhozza erre a mostani pápa névelődjének, III. Jenőnek az esetét, akinek szent Bernát „De consideratione libri V.“ munkájában utasításokat ad az egyház kormányzatára vonatkozólag.

¹²¹ V. ö. Hefele: VII. 601—602.

tikai érdekek eme kulisszák mögött zajló harcát¹²² és az ellen-szenv számtalan jelét is sűrűn kellett tapasztalnia. Az aug. 3. és 6.-iki határozatok újabb megszorításokat tartalmaztak¹²³ és ez alaposan megmutatta, mennyit lehet számítani a zsinat engedékenységre. Mindezek ellenére Traversari szeptember első napjaiban még bízik a sikerben. A pápához írott jelentésében kiemeli, hogy szorgalmasan dolgozik vállalt munkája érdekében, főképen pedig Ceşarini megnyerésén és erre még nem adta fel a reményt, hiszen megérkezésük óta a követ is sokkal higgadtabb és tárgyilagosabb¹²⁴.

Az idő múltával azonban Traversari reménye is egyre csökkent. Szinte napról-napra kilátástalanabbnak ítéli a helyzetet és meddőnek minden fáradozását. Leveleiben mind kevesebb a bizakodás; felváltja a helyzet felismerésének szomorú és reménytvesztett hangja. Amellett tanácstalan is. A várt utasítások még mindig nem érkeztek meg. Tétlenségre van kárhoztatva és szóttanul kell túrnice, mint áskálódnak a pápa ellen a zsinati atyák. Cesarinivel sem tud tisztába jönni; megfontoltságát habozásnak tartja. Nap mint nap hiába zaklatja, kitart a zsinat álláspontja mellett. Traversari ezt a változást nem tudja mire magyarázni és a követ eme magatartásán gyakran bánkódik¹²⁵. A zsinat lelkülete tisztán áll előtte. Legújabb tervük, hogy a pápát állítólagos makacssága miatt a világi fejedelméknél bevádolják, felháborodással

¹²² Az annáta ügy háttérben személyi kérdés áll. A lyoni érsek roueni kollégájának palliumot akart adni, amit azonban a pápa az annáta be nem fizetése miatt megtagadott. Egyébként köztudomású volt, hogy a lyoni, de különösen az arlesi érsek, D'Allemand Péter is a tiarára tört. Traversari különösen az olasz főpapokra haragszik. . . . „Plus nocent rebus nostris Itali, quam Galli atque Germani . . .“ Ep. III. 50.

¹²³ V. ö. Hefele VII. 600.

¹²⁴ . . . „Nos coepto operi insistimus ardentem; utinam vero fructuosel Legato saepe congregidimur, tuaeque Sanctitati dedere illum omnino cupimus, neque id facere, desperamus. Multo enim sedatior videtur post adventum nostrum . . .“ Ep. I. 13. A pápához szept. 3-án. Ugyancsak az aug. 28-án írott Ep. XV. 47., mely tele van még munkakedvvel. . . . „nos quotidie laboramus in opere, ad quod destinati sumus . . .“

¹²⁵ . . . „Decreta horrida proponunt in dies, nec desistunt omnia moliri contra Sanctitatem Tuam. Videmus ista et tabescimus, quia non valemus occurrere. Legatum nostrum obtundo quotidie et de illius conversione saepe multum despero . . .“ Ep. I. 14. A pápához szept. 20-án.

tölti el, de egyben az ő számára is ad új lehetőséget. Véleményét siet a pápával közölni. Már szeptember közepén a pápa egyik bizalmas emberéhez, Kristóf cerviai püspökhöz, írott levelében egyedüli megoldásnak tartja, ha a pápa hasonlóképpen válaszol és ugyancsak ő is követeket küld a fejedelmekhez, akik előtt ezek majd feltárják a zsinat erőszakosságait és jogtalanságait, bizonyítva egyúttal a maguk igazát. De sietni kell, mert a zsinati atyák nem töltik tétlenül az időt¹²⁶. Ő ugyan nem szűnik meg minden erejéből munkálkodni, de a zsinaton való további tartózkodását hiábavalónak találja s kérve kéri a pápát, hogy szabadítsa ki ebből a börtönből és a halál eme mocsarából. Szeptember utolsó napjaiban ez a kétségbeesett hang ismétlődik leveleiben¹²⁷.

Világosan látjuk tehát Traversari magyarországi küldetésének alapokát és indítékait. Kitűnik az is, hogy a Bázelba való induláskor erről még nem volt szó. Ez a terv a zsinat magatartásának hatása alatt érlelődött meg Traversariban és ő ajánlotta először a pápának. Ez a magyarázata, hogy a szeptember utolsó napjaiban megérkezett pápai utasítások után¹²⁸ Antonius de Vito október 7-én mégegyszer beszélt a

¹²⁶ . . . „quoniam vero valde perplexus sum, videns istorum animos aut ad perpetuandum Concilium, aut ad machinandum schisma intentos, conducere multum arbitrarer ad rem, si Pontifex noster nuntios ad Principes festinato mitteret, qui decerent de iniusta Concilii violentia et sua iustitia. Jam enim isti statuerunt id decernere, nisi Eugénius beatissimus sibi per omnia ut vile, abiectumque mancipium subiiciatur. Vides, pater, quid facto sit opus. Non dormiunt isti, credas; immo non dant somnum oculis suis, neque palpebris suis dormitationem ut scandali occasionem inveniunt. Oportet vigilare ac mature providere, si nolimus inferiores inveniri. Ego pro virili mea laborare non desinam . . .“ Ep. III. 39. szept. 16-án.

¹²⁷ . . . „oroque suppliciter, ut me de tenebris et umbra mortis digneris eripere et de ipso reducere carcere, quia inutilem fore hic praesentiam nostram arbitror; et urget et macerat Religionis cura, quam credidisti servo tuo . . .“ Ep. I. 15. Szept. 15-én; . . . „te oro atque obsecro, ne nos hymare sinatis, quia quum sit infructuosa mora nostra et ea quotidie cernere cogamur, quae cruciat nos . . .“ Ep. II. 10. szept. 26-án; . . . „commenda nos Pontifici, ut nos de lacu mortis evocare dignetur operare, quia revera moram hic nostram et suae sanctitati inutilem existimamus, et nobis detrimenti plurimum adferre certo seimus . . .“ Ep. III. 43. szept. 29-én.

¹²⁸ Ep. II. 10.

zsinat előtt¹²⁹, de Traversari már távortartotta magát a tárgyalásoktól. Különben ez a helyzeten már mitsem változtatott, akárcsak Cesarininek november 3-án a zsinat nevében adott válasza, mely nem más, mint összefoglalása, ismétlése és igazolása a zsinat eddigi törekvéseinek, azzal a tompítással, hogy úgy állítja be ezeket a reformtörekvéseket, mint amelyek egyáltalán nem a pápa ellen, hanem az egyház javítása érdekében hozottak. Elismeri, hogy a pápának szüksége van anyagi javakra; a zsinat nem is ez ellen dolgozik¹³⁰, de az annátatiltalmat nem vonhatják vissza, mert ez szükséges a visszaélések megszüntetése érdekében¹³¹.

Szétfoslott a megegyezés utolsó reménye. Erre a beszédre Traversarinak már nem állott módjában válaszolni, de nem is szándékozott. Meddő vitatkozások helyett egész októbert úti tervezgetéssel tölti. Ekkor éri a pápa meghagyása, hogy utazzon Zsigmondhoz, mint a Szentszék követe¹³². Az utazásra való előkészület szükségessé teszi a sűrű levélváltást¹³³. Különösen Kristóf cerviai püspökkel állott élénk levelezésben. Ennek írja, hogy a zsinaton való további tartózkodás sem nem kellemes, sem nem hasznos¹³⁴; Cesarini sem ura többé a zsinatnak¹³⁵; a nekik adandó választ udvariasságból még megvárják, azután rövidesen útra kelnek¹³⁶.

Elhatározásuknak döntő fordulatot Zsigmond császárnak ez időtájt a zsinatra érkező követsége adott. 1435. nyarán fontos tárgyalások folytak a huszitákkal való megegyezés

¹²⁹ D. R. T. A. XII. 3.

¹³⁰ . . . „dicitis oportere sedem apostolicam abundare ac potentem esse . . . nos nec re verbo in hoc contradicimus . . .“ Cesarini beszédéből. Mansi XXIX. p. 276.

¹³¹ . . . „quo vero ad suspensionem decreti postulastis, nulla ratione decere videtur, ut tam salubre decretum conformeque per omnia legi evangelicae et saeculorum patrum institutis suspendi aut irritari debeat . . .“ U. O. 278.

¹³² D. R. T. A. XII. 4.

¹³³ Ep. III. 42. Ep. III. 50.

¹³⁴ . . . „ulterior mora et ingrata simul et inutilis est . . .“ Ep. III. 49.

¹³⁵ . . . „laborat legatus noster pro viribus et supra vires, ut compri-
mat furentium rabiem; neque tamen cohibere impetum potest . . .“
Ep. III. 47.

¹³⁶ . . . „nos hinc paucis post diebus proficisceremur peracturi iter nostrum . . .“ Ep. III. 47.

érdekében a császár, a zsinat és csehek követei között. Ezeknek a tárgyalásoknak ideiglenes befejezése után a zsinati követek közül koblenzi Tilmann és Aegidius Carlerius cambrai-i kanonok augusztus közepén indultak vissza Bécsből Bázélbe jelentéstétel végett. Nem sokkal később, szeptember 10-én, indultak ugyancsak Bázélbe a császárt meghagyása szerint Dominis János zenggi püspök és Tok Miklós boroszlói prépost¹³⁷. Ezek előterjesztésére október 29-én válaszolt a zsinat. Nem sokkal ezután, — mivel útjuk a csehekkel való megegyezés miatt sürgős volt¹³⁸, — november elején már indultak is vissza a császárhoz¹³⁹.

Ez a követség Traversari terveinek reális formát adott. Már október 9-én írott levelében — amelyben a zenggi püspök megérkezéséről számol be, — örömét fejezi ki a követség megérkezése fölött, mert ennek a zsinatról való távozásakor neki is jó alkalom kínálkozik a hozzá való esatlakozásra. Határozott szándéka a zenggi püspök kísérete és vezetése mellett rövid időn belül útrakelni a császárhoz¹⁴⁰.

Minden jel arra mutat, hogy Traversari Zsigmond császárhoz való útját illetőleg a pápától csupán jóváhagyást kapott, különösebb utasítások nélkül. Mint már említettem, szeptember 16-án merül föl Traversariban a fejedelmekhez való utazás gondolata. Október elején azonban már van ki-

137 . . . dominus Imperator destinavit Joannem episcopum Segniensem et magistrum Nicolaum Stock (Tok) de Glogowia, qui X. Septembris arripuerunt iter ad concilium . . .“ Ebendorfer: Diarium 757; ugyanerre: Aeg. Carl. 674.; Jo. de Turonis: Regestrum 810. Ez a Tok Miklós nem tévesztendő össze Henricus Tok-kal, aki magdeburgi kanonok és mint a zsinat követe az 1434. évi úgynevezett harmadik követségnek volt tagja. V. ö. Aeg. Carl: Liber de legationibus 505.

138 A csehek miatt . . . „nam ipsi suscipiunt eum (t. i. Zsigmondot) regem, si concilium sacrum concordabit eum eis . . .“ Aeg. Carl. 616.

139 Ezekről a követjárásokról kimerítő leírást adnak az ezekben résztvevő zsinati követek: Aegidius Carlerius, Ebendorfer és Jo. de Turonis följegyzései.

140 . . . „episcopus Signiensis hic est ab Imperatore missus . . . magno meo commodo advenit; nam eo comite et duce paucis post diebus iter accipiemus . . .“ Ep. III. 46. Helytelen tehát Hefelének az az állítása, hogy kimondottan a pápa küldötte Traversarit a császárhoz. . . . „Jetzt schickte der Papst den Ambr. Trav. von Basel hinweg an Kaiser Sigmund, untdessen Hilfe wegen der Annaten zu erwirken . . .“ Hefele VII. 604.

alakult terve, melyhez ösztönzést a zenggi püspök megérkezése adott. Ez idő alatt semmi esetre sem kaphatott választ a pápától, mégis tisztában van követsége céljával; feltárni a császár előtt a szentszék sérelmeit és orvoslást kérni. A sikerben nem is kételkedik¹⁴¹.

Tervéről Cesarininek is beszámolt, akit ez a terv megdöbentett. Nem akarván azonban a pápa ellen cselekedni, továbbá bízva a császárnak a zsinat iránt akár szükségből is folyó jóindulatában, a tőle tanácsot kérő Traversarinak azt válaszolta, hogy tegye azt, amit jónak lát és amit az Isten sugall¹⁴². Megkérte azonban, hogy a dolgot lehetőség szerint tartsa titokban, nehogy még jobban kihívják a zsinat ellen-szenvét. Traversari azonban ezzel már nem sokat törődött. Cesarini előtt is „eretnekek gyülekezetének“ nevezi a zsinatot, másutt „gonoszok gyülekezetének“, akiktől nem lehet mást várni, mint zavarkeltést¹⁴³.

November elejéig nem nyílt alkalom a cselekvésre. A zenggi püspök ugyan előterjesztéseire már október utolsó napjaiban megkapta a választ, Traversarinak azonban csak november 3-án válaszolt Cesarini. Az időt levelezésre használja fel és ekkor érheti — erre ugyan csak közvetett adatunk van, — a pápa jóváhagyása. Már Magyarországról Cosimó Medicihez írott beszámoló levelében említi a pápa parancsát¹⁴⁴.

4. Mint bázeli tartózkodásáról, hasonlóképen elutazásáról és Bázeltól Bécsig, illetve Tatáig való útjáról a pápához és barátaihoz írott leveleiben számol be Traversari. Ezeknek a leveleknek egybehangzó megállapítása szerint nem sokkal a Cesarinitől kapott válasz után, november 6-án esté indultak

141 . . . „illum regem adgredi animus est; et ita, ut non ambigamus subsepturum partes nostras fauturumque ex dubito et officio suo Sedis Apostolicae et Pontificis iuribus . . .“ Ep. III., 44. október 4-én.

142 . . . „faciatis — inquit — quod inspiraverit Deus . . .“ Ep. III. 48.

143 . . . „saepe Legato dixi, iam ferme evenerit, ut exoriatur ex eo seminarium haeresum . . .“ Ep. III. 60.; . . . „quid enim aliud quam scandalum sperari posset ex malignantium illo conventu . . .“ Ep. I. 27.

144 . . . „illie mandatum nobis a Pontifice fuit, ut Imperatorem adirem instructionibus ad eum datis . . .“ Ep. VII. 4.

el Bázalból Bécs felé¹⁴⁵. Az indulás napján a már említett Kristóf cerviai püspökhöz intézett levelében írja, hogy nyugodt lélekkel indul útjára, mert jó ügyet képvisel és bízik is a sikerben¹⁴⁶.

A bevonulással ellentétben és annak fényes külsőségei nélkül, az esti órákban, csendesen, feltűnés nélkül hagyta el Bázelt Traversari. A zenggi püspök és kísérete ekkor még nem tartott velük. Ezek — bár nincsen rá pontos adatunk, — az ő elindulásuk utáni második napon keltek útra¹⁴⁷. Traversariék Schaffhausen felé vették útjukat, ahová két napi erős lovaglás után érkeztek meg¹⁴⁸. Innen írta első beszámolólevelét¹⁴⁹. Schaffhausenben két napig vesztegeltek a zenggi püspökre várakozva, hogy annak társaságában menjenek Ulmba, innen pedig hajóra szállva tovább a császárhoz, Bécsbe¹⁵⁰.

Dominis érkezése után folytatták tovább útjukat; olyan iramban, hogy három nap alatt tették meg a mintegy 130--140 km. útát¹⁵¹. Ulmból hajón szándékoztak tovább menni a fárasztóbb és veszélyes szárazföldi út helyett¹⁵².

¹⁴⁵ . . . „movimus ex Basilea vix tandem accepto propositionibus nostris . . .“ Ep. I. 16.; továbbá VII. 4.; Ep. XV. 40. V. ö. Mehus p. 422.

¹⁴⁶ . . . „hodie Christe duce iter aggrediemur nostrum peracturi, quanta poterimus solertia et cura, quae iniuncta sunt nobis; et animo quidem satis quieto proficiscimur, quia res bene successuras pro certo arbitramur . . .“ Ep. III. 50.

¹⁴⁷ Ep. III. 51.

¹⁴⁸ Ezen a hegyvidéken a kb. 80. km. út megtétele szép teljesítmény.

¹⁴⁹ Ep. III. 51. Ex Scafusa. nov. 11. Kristóf, cerviai püspöknek.

¹⁵⁰ . . . „inde biduo Scafusa venimus, ubi sumus iam duos dies remorati, expectantes Signiensem nostrum, ut eo comite et duce Ulmam tuto proficiscimur. . . inde navi Imperatorem petituri. . .“ Ep. III. 51.

¹⁵¹ . . . „e Scafusa Ulmam triduo venimus, magno certe itinere confecto . . .“ Ep. II. 18. Egy másik levelében ugyan azt írja: . . . „Ulmam VII. perpetuis diebus equites venimus . . .“ Ep. VII. 4., de ebben benne van az a két nap is, amelyet Schaffhausenben a zenggi püspökre várakozva töltöttek.

¹⁵² . . . „illic navigio Viennam petere consilium fuit, quod terrestre iter et longissimum esset et periculo nequaquam careret . . .“ Ep. VII. 4.; . . . „est enim iter illud latronibus, ut audio, infestum. . .“ Ep. III. 51. Az aggodalom nem volt alaptalan. Ismeretes a zsinat által Konstantinápolyba küldött követek, Simon Freron és Henricus Menger esete, akiket visszatérőben itt Magyarországon kiraboltak. V. ö. Fraknoi II. 16.

Míg a csolnakokat útra készítették elő, megérkezett az ugyancsak Zsigmondhoz igyekvő zsinati követség Palomar vezetésével¹⁵³. Palomar azonban nem tartott velük, mert kocsija nem fért fel a kis csolnakokra¹⁵⁴. Traversariéknak két, azon a vidéken használatos csolnak¹⁵⁵ állott rendelkezésükre. Az evezőslegénységgel együtt mintegy húsz¹⁵⁶ főre növekedett kis expedíció számára nem valami kényelmes ugyan, de még mindig jobb, mint a szárazföldi út bizonytalansága. Velök együtt keltek útra a császár követei is¹⁵⁷. Az állatok nem fértek be a csolnakokba, hiszen a zenggi püspöknek tizennégy, Traversarinak hat lova volt¹⁵⁸. Ezeket szárazföldi úton küldötték Bécsbe, előre¹⁵⁹.

Az út kellemesen telt el. Sok szép várat, kastélyt láttak a Duna mindkét partján¹⁶⁰; a kolostorokban pedig mindenütt szívesen látták őket. Traversari humanista kedvteléseinek is áldozhatott. A híres regensburgi kolostor könyvtárában egy egész napot töltött. Nem fedezett fel ugyan semmit, a könyvtárról azonban több levelében is dicsérőleg emlékezik meg¹⁶¹. Utjukat folytatva, majdnem szerencsétlenség érte őket. Az evezőslegénység ügyetlensége miatt a gyorsfolyású víz neki-sodorta csolnakukat egy cölöphíd lábának. Kénytelenek voltak ők is evezőt ragadni. E kis kellemetlenség után nemso-

153 . . . „ibi dum navigia parabantur, advenit noster Joanes auditor . . .“ Ep. II. 18. V. ö. Aeg. Carl. 674. . . . „IX. Novembris, precentis recesserat de Basilea . . .“ Ez megegyezik a nov. 11-i érkezéssel.

154 . . . „praecepsit nos ille, quia currum suum naviculae non capiebant . . .“ Ep. II. 18.

155 . . . „cymbae unico ligno constantes, cuiusmodi solae in illis locis in usu sunt . . .“ Ep. VII. 4.

156 . . . „XX. ferme homines eis vehebamus . . .“ Ep. XVII. 26.

157 . . . „una cum Imperatoris legatis . . . quorum societas magno nobis usui fuit . . .“ Ep. VII. 4.

158 Ep. III. 49.

159 . . . „iumentis itaque terra praemissis . . .“ Ep. VII. 4.

160 . . . „utraque ex ripa Danubii frequentia oppida, castellas, villasque permagnificas vidimus . . .“ Ep. VII. 4.

161 V. ö. a 47-ik jegyzet.

162 Ep. II. 18.

kára megérkeztek Bécsben tizenhárom napi útazás után ¹⁶³, számításom szerint körülbelül november utolsó napjaiban.

Meglepetéssel értesültek arról, hogy a császár bécsi tartózkodásának a híre hamisnak bizonyult ¹⁶⁴. Zsigmond ekkor Tatán időzött, ahol szép kastélya, halastava volt és kitűnő vadászterülete¹⁶⁵.

Bécsi tartózkodásuk alatt találkoztak Péter kanonokkal, a zsinati germán náció követével, aki ugyancsak Zsigmond császárhoz igyekezett jelentéstétel végett. A követ nagyon meglepődött eme nem várt találkozás alkalmával¹⁶⁶. Mint későbbiekben majd előadjuk, Tatán és Székesfehérváron ismét találkoztak.

Egy pár napig még várakozni kellett a málhás állatokra. Így még Palomar Bécsben találta őket¹⁶⁷. Mindjárt felhasználta az alkalmat és jóindulatúan figyelmeztette Traversarit, hogy a császár előtti tárgyalásai során mérséklettel éljen a zsinattal szemben. Ne nehezítse meg az ő munkájukat, melyet nemcsak Zsigmond, hanem az egyház érdekében is végez¹⁶⁸. Traversari ezt meg is ígérte. Palomar egyelőre még Bécsben maradt követtársára, Filibert coutances-i püspökre várakozva és csak december 15-én indult Zsigmondhoz¹⁶⁹.

¹⁶³ . . . „Tertiodemico tandem navigationis die nobilissimum illud oppidum tenuimus . . .“ Ep. II. 18.; ugyanerről Ep. VII. 4. A dunai hajózásra Zsigmond császárral kapcsolatban is van adatunk. V. ö. Windecke: passim; Bartossek: *Chronie.* p. 191. Regensburgból Pozsonyba öt nap alatt érkezett Zsigmond. Aschbach. IV. 238. 262.

¹⁶⁴ . . . „Imperatorem Viennae esse falsus rumor adtuleratur . . .“ Ep. XVII. 26.

¹⁶⁵ . . . „Viennam ubi pervenimus, Imperatorem abesse quattuor dierum itinere didicimus . . . ex Vienna iumentis aliquamdiu expectatis, movimus . . . quintoque die ad Villam Atatam, quo solacii causa rex diverterat, pervenimus . . . est ibi piscatio regia et silva proxima amoenique colles cervorum infinitimam multitudinem servantes . . .“ Ep. VII. 4.

¹⁶⁶ . . . „nihil ei gratus fuit improvisus atque insperatus adventus noster . . .“ Ep. XVII. 26.

¹⁶⁷ . . . „Veneris, secunda Decembris anno dom. 1435. dominus auditor ingressus est Viennam . . .“ Aeg. Carl. 674.

¹⁶⁸ Ep. XVII. 26.

¹⁶⁹ Aeg. Carl. 676.

1. Az 1435. év utolsó hónapjait Zsigmond császár Magyarországon — Tatán és Székesfehérváron — töltötte, ahol ekkor egyik követség a másikat érte¹⁷⁰. Itt jelentek meg a husziták követek és a zsinati kiküldöttek, akik a csehekkel nyáron megszakadt tárgyalások újbóli felvétele céljából a zsinat jóváhagyása mellett bizonyos enyhítéseket hoztak¹⁷¹. Most már misem állta útját a megegyezésnek egyrészt a zsinat és az egyházba visszatérni szándékozó csehek, másrészt Zsigmond császár és az egyházzal már kibékült, valamint az ő uralmát elfogadó csehek között¹⁷². Zsigmondnak tehát nagy érdeke fűződött a tárgyalások eredményes és gyors befejezéséhez, ami most már csaknem teljesen a zsinati követség magatartásától függött. Ebben a pápa számára éppen nem kedvező diplomáciai helyzetben jött Traversari zsinat elleni panaszával a császárhoz.

Bécsből Palomar érkezése napján — dec. 2-án — indult el Traversari és igyekezett Tata felé, ahol — a pápához írott levele szerint — Zsigmond halászat és vadászat ürügye alatt tartózkodott, várva egyúttal az ő jövetelüket is¹⁷³. Négy napi út után, dec. 5-én késő este érkezett Tatára¹⁷⁴. A császár azonban ekkor már Székesfehérváron volt, ahol a csehekkel tárgyalat és csak dec. 7-én érkezett vissza. Még ezen a napon tüntető szívélyességgel fogadta a pápai követet¹⁷⁵ és barátságosan elbeszélgetett vele, komoly tárgyalásról azonban az idő rövidsége miatt szó sem lehetett. Mégis Traversari minden diplomata ügyessége mellett abba a hi-

¹⁷⁰ Tata már előzőleg is hírnévre tett szert éppen a sűrű követjárás révén. Így pl. 1424-ben itt járt Lajos ingolstadti és Vilmos bajor herceg. Ugyanebben az évben Paleolog Mánuel görög császár, aki nyolc hétig tartózkodott Magyarországon; továbbá Lazarevits szerb despota és egy török követség. E] Windecke cap. 186. 197. 207.

¹⁷¹ Mansi XXIX. 605.; Hefele VII. 614.

¹⁷² . . . „nam ipsi suscipiunt eum in regem, si sacrum concilium concordabit eum eis . . .“ Aeg] Carl. 616.; V. ö. Aschbach IV. 270.

¹⁷³ . . . „venimusque prolixo itinere a Vienna separatim, ubi Imperator piscationis et venationis causa morabatur, expectans etiam adventum nostrum . . .“ Ep. I. 16.

¹⁷⁴ . . . „ex Vienna pervenimus Atata quattriduo . . .“ Ep. II. 18; . . . „advenimus ad locum nonis Decembris ad vesperam . . .“ Ep. XVII. 26.

¹⁷⁵ Ep. I. 16, Ep. II. 18, Ep. VII. 4, Ep. XVII. 26.

bába esett, hogy készpénznek vette a császárnak sebtében és általánosságban mondott ígéreteit. Már ez az első találkozás reményt keltett benne¹⁷⁶, nemcsak az annáta-ügy elintézését, hanem a zsinat feloszlását illetőleg is. Ebben a reményében a fogadáson jelenlévő velencei követ, Andrea Donató és a zenggi püspök is megerősítették¹⁷⁷, noha — mint tudjuk — a csehekkel való tárgyalásai miatt a zsinat feloszlására a császár nem is gondolhatott.

A további tárgyalások színhelyéül Székesfehérvárt jelölte meg Zsigmond és ide kérte Traversarit is nyilvános audienciára¹⁷⁸. A fogadtatás után két napon át¹⁷⁹, pihent Traversari. Innen keltezett leveleiben elismeréssel ír a vidék szépségeiről. Köröskörül a lankás dombok, hatalmas erdőségekkel borítva, a szarvasok megszámlálhatatlan tömegével kitűnő vadászterület. A kastély közelében halastavak¹⁸⁰. Érdekes, hogy magát a kastélyt éppen csak említi. Egy adata van, de azt sem fogadhatjuk el. Azt írja, annyi itt a követség, hogy az istállókban alig férnek el a lovak és számkat mintegy ötezerre becsüli¹⁸¹. Ami a követségeket illeti,

¹⁷⁶ „...magna nobis spes datur negotii feliciter conficiendi et credimus hinc mature absolvendos . . .“ Ep. VII. 4.

¹⁷⁷ . . . „hodie nos videre voluit, gratiosissimeque suscepit; et quantum ex verbis Suae Serenitatis primo in congressu habitis et ex relatione nobilis viri Andreas Donati, episcopique nostri Signiensis colligere potui, paratissimus est tuae Sanctitatis morem gerere, non modo in materia illa, pro qua venimus, verum etiam in terminatione Concilii . . .“ Ep. I. 16. Andrea Donato egyébként a további tárgyalásokon nem vett részt és dec. 8-án el is útazott.

¹⁷⁸ . . . „me publice exponentem audire voluit in Alba Regali, iter diei unius hinc distante, ubi et Oratores Concilii et Bohemorum Legati et complures Principes, Prelati ac Barones aderunt . . .“ Ep. II. 16.; . . . „imperatorem adivimus, paucisque ultro citroque verbis habitis, ut ad Albam Regalem operiremur, admonuit, illic se nos audire velle adseverans . . .“ Ep. II. 18.; . . . „audientiam nobis publicam in Alba Regali, a Villa iter diei distante se daturum pollicitus, praesentibus Principibus, Ducibus et Oratoribus plurimis . . .“ Ep. VII. 4.; ugyanerről még az Ep. I. 17.

¹⁷⁹ . . . „post biduum Albam Regalem petitori sumus . . .“ Ep. XVII. 26., írja a firenzei S. Salvador kolostor apátjának, Sebestyénnek, Tatáról dec. 8-án.

¹⁸⁰ Ep. I. 16. Ep. VII. 4, XVII. 26.; V. ö. Wenzel Gusztáv: Tata fénykora. 45. oldal.

¹⁸¹ Ep. XVII. 26.

abban igazat adhatunk neki; a lovak száma azonban túlzás és hihetetlen.

A tatai pihenés után dec. 10-én, kora hajnalban a zenggi püspök kíséretében indult Traversari Székesfehérvárra. A kocsikat előre küldték, Traversari és társa, Tádé szerzetes, utánuk lovagoltak a sűrű erdőségen keresztül. Keresztúthoz érkezve eltévedtek. A kocsizörgést nem hallották; látni sem igen láttak a sötétben; órák hosszat cél nélkül bolyongtak az erdőben. Akikkel találkoztak, nem tudták magukat megértetni. Végre megtalálta őket a keresésükre indult Lukács szerzetes és serényen lovagolva még aznap megérkeztek Székesfehérvárra, ahol az egybegyűlt papság tisztelettel fogadta őket. Traversari másik útitársa, Ágoston szerzetes, még előbb a kocsikkal érkezett¹⁸². A császár közben vadászatra ment¹⁸³; minthogy a zsinati követek késése miatt a tárgyalásokat úgysem lehetett megkezdeni.

A zsinati követek dec. 15-én hagyták el Bécs¹⁸⁴. A követség tagjai: Joannes de Palomar szentszéki ügyész, barcelonai püspök¹⁸⁵, Filibert coutancesi püspök, Martinus Ber-

¹⁸² . . . „aliquantisper enim quadrigam pracedentem consecuti, quum ad bivium advenissemus et tenebris arceretur visus, rotarumque sonitus, nequaquam exaudiri posset, qui ad sinistram ire debuimus, tenuimus dextram, ego scilicet, Thaddeusque monachus; nam reliqui nostri subsecuti sunt currum. Obstinate plures horas equitavimus, quum neque ubinam essemus, vel quorsum iter nobis dirigendum esset scire possemus; faciebat linguae ignorantio; ut obvios interrogare nequaquam valeremus. Affligebamur vehementer non tam errore nostro, quam moerore sociorum, quem versabamur animo. Tandem ducemque itineris, Lucam monachum et unum ex famulis nostris offendimus nos veluti amissos inquirentes. Inde equitantes strenue eadem die Albam venimus. Illic Augustinum filium nostrum metu fere exanimatum aspectu nostro recreavimus. Honorifice multum a canonicis accepti . . .“ Ep. VII. 4. Ez a levél azért fontos, mert ebből megtudjuk Traversari útitársainak a nevét.

¹⁸³ . . . „Caesar venatum profectus est . . .“ Ep. II. 18.; . . . „tum dominus Imperator erat absens, scilicet in venatione, distans ab Alba Regali per tria miliaria; et cum eo erat imperatrix et eorum filia, uxor ducis Albertis Austrie, et idem dux Albertus . . .“ Aeg. Carl. 676.

¹⁸⁴ . . . „XV. Decembris exiverunt oratores sacri concilii de Vienna, iter dirigentes versus imperatorem . . .“ Aeg. Carl. 675; ugyanerre Jo. de Turonis: Regest. 810.

¹⁸⁵ Nevét sok helyt Polmar, Polemar változatban találtam. Szerintem a Palomar helyes; ugyanis Barcelonának van ilyen nevű külvárosa és kétségtelen, hogy innen ered a név.

ruer toursi kanonok és Thomas Ebendorfer de Haselbach¹⁸⁶, a bécsi egyetem híres tanára. Útközben, nem messze Bécs-től találkoztak két hírvívővel, akikről értesültek, hogy a tárgyalások színhelye nem Tata, hanem Székesfehérvár. A hírvívők egyúttal leveleket is hoztak számukra a császártól, a győri püspöktől, továbbá Schlick Gáspártól, a kancellártól és Meinhardustól, a cseh követség egyik vezető emberétől¹⁸⁷. December 18-án Győr előtt elébük ment Kelemen püspök és ennek kísérete mellett érkeztek meg december 20-án Székesfehérvárra, ahol a főpapok és a cseh urak fogadták őket¹⁸⁸. Még ezen a napon felkereste őket Traversari; másnap együtt is étkeztek¹⁸⁹, majd eljöttek a cseh követek is és barátságosan elbeszélgettek.

Nem lesz érdektelen a cseh követség tagjait is bemutatnunk. Ennek összetétele nem változott a nyáron és ősze elején Prágában, Brünnben, Pozsonyban, Bécsben tartott országgyűlés, illetve tanácskozások óta, sőt találunk olyanokat, akik az 1432—35-as években a bázeli zsinaton megjelent követségben is szerepeltek¹⁹⁰. A székesfehérvári tárgyaláso-

¹⁸⁶ : . . . „Thomas Ebendorfer von Haselbach nicht nur ein ausgezeichnete Gelehrter sondern auch ein vorzüglicher Redner, ein groszer Staatsmann und ein politischer Charakter . . .“ Aschbach: Geschichte d. wien. Universität I. 2. 494.

¹⁸⁷ . . . „et cum processissent non longe de Vienna, obviam eis fuerunt duo nuncii, duplices litteras imperatoris deferentes cum litteris episcopi Jauriensis et cancellarii imperialis et domini de Nova domo, ut videlicet accelerarent ad Albam Regalem pro convencione cum imperatore et cum Boemis . . .“ Aeg. Carl. 676.

¹⁸⁸ . . . „XVIII. eiusdem obviam eis venit episcopus Jauriensis per unum ferme miliare a civitate sua et bonis suis eos honoravit et conduxit usque ad Albam Regalem.; . . . „XX. eiusdem intraverunt Albam Regalem. Venerunt eis obviam prelati et alii ecclesiastici de familia imperatoris etiam barones Boemie . . .“ Aeg. Carl. 676.; ugyanesak: Jo. de Turonis: Regest. 810; Ebendorfer: Diarium. 757.

¹⁸⁹ . . . „eodem die visitavit eos orator pape, generalis ordinis Camaldulensium . . . „XXI. eiusdem idem nuncius fuit cum eis in prando . . .“ Aeg. Carl. 676.

¹⁹⁰ A cseh követek neveit Aeg. Carl.: „Liber de legationibus“, Jo. de Turonis: „Regestrum“, Ebendorfer: „Diarium“ és Bartossek: „Chronicon“, c. munkáiból vettem. Ezek közel egykorúak és megbízhatók. Megjegyzem, hogy Bartosseknek két kiadását használtam.

kon jelenlévő követek: Mathias Lauda vagy Lauda z Pisku Matej, Martin Lupach vagy Lupac, Ptaczko de Ratay, Meinhardus (másutt Meginhardus, Menhardus), de Nova domo¹⁹¹, Johannes Welwar, Miletinka Divis Borek, Wilhelmus Koska, akit egyszerűen csak „milesnek“ neveznek a krónikák; Dávid és Pál prágai polgárok, — nevüknél többet nem tudunk róluk —, az ugyancsak prágai Sigismundus de Kotencic és Petrus de Nimburga, továbbá Alco Sternberg és Arnestus Leskowecz¹⁹². E két utóbbi már ekkor úgy szerepel, mint a császár bizalmas embere.

A pápai, zsinati és cseh követeken kívül voltak itt ekkor még más külföldiek is; nevezetesen a bosnyák király, II. Tvrtko István, a török veszedelem élő mementója, aki a zsinati követséggel egyidőben érkezett Székesfehérvárra¹⁹³. Ennek jelenlétével függ össze a XV. század nagy hittérítőjének, Marchiai Jakab ferencendi szerzetesnek ittléte, akit később hittérítő tevékenysége érdeméül szentté is avattak. Zsigmond császár egyébként levél útján is meghívta, hogy vegyen részt a huszitákkal megindítandó tárgyalásokban. Jakab atya ennek a meghívásnak eleget is tett¹⁹⁴. Zsigmond természetesen felhasználta az alkalmat, hogy Tvrtkóval is rendezze az ügyeket¹⁹⁵.

Mindeneknek a követségeknek ittléte élénk fényt vet Zsigmondnak széleslátókörű elgondolására és diplomáciai tevékenységére, melyet országa érdekében fejtett ki a török veszedelemmel szemben. Zsigmond előbbrelátott koránál. Noha környezete nem értette meg, minden erejével arra törekedett, hogy egy egységes frontot hozzon össze a török ellen. Hatalmának erősítését szolgálta volna a cseh királtság Boszniát pedig előtartománynak, sáncnak akarta¹⁹⁶. Így

¹⁹¹ Ez az a Neuhausi Meinhard, aki 1434-ben a Lipan melletti csatában szétverte a két Prokóp seregét. V. ö.: Palaezky: *Gesch. von Böhmen*. III. 3. 144 et seq. (Prag. 1836—67.)

¹⁹² *Aeg. Carl.* 686, 689, 692, 696.; *Font. Rer. Boh.* V. 593, 596, 605, 610, 611, 614, 616, 617, 619; 620, 621.; *Bartossek.* 191, 193, 202.

¹⁹³ . . . „rex Bosne eadem die — qua nos — intravit Albam Regalem . . .“ *Aeg. Carl.* 676.

¹⁹⁴ *Aeg. Carl.* 691.

¹⁹⁵ V. ö. *Fraknoi* II. 34—36.

¹⁹⁶ Zsigmond ezt nemcsak érezte, hanem ki is fejezte. . . „Magyar-

mindezeknek a követeknek az ittléte magyarázatot nyer. A székesfehérvári tárgyalás nem véletlen, hanem tervszerű elgondolás eredménye.

A külföldiek felsorolásánál, — ha a tárgyalásokban nem is vettek részt — nem mellőzhetjük el Traversari kísérőit sem. Kettőről tudunk¹⁹⁷. Az egyik Ágoston szerzetes, akit már bázeli tartózkodása alatt is sűrűn emleget, földije és szerzetestársa, a másik az ugyancsak kamaldolii Tádé szerzetes. Róla nem tudunk többet. Mivel tudjuk, hogy az egész pápai követségnek összesen csak hat lova volt, több kísérővel nem is kell számolnunk. A kíséretet kiegészítette még két szolga; ennyi emberből állt az egész pápai követség.

Az idegeneken kívül magyar főpapok és főurak is szép számmal voltak jelen. És pedig: Pálóczy György, csertergomi érsek; a püspökök közül: Rozgonyi Péter egri, Rozgonyi Simon veszprémi, Kelemen győri és Dominisz János zenggi püspök; a világi urak közül: Pálóczy Mátyás nádor, Báthory István országbíró, Héderváry Lőrinc lovászmester, Perényi János és István asztalnokok, Návay-Kompolt Pál és János pohárnokok, továbbá a krónikákban csak „comes Matko“-nak emlegetett Thallóczy Máté, volt nándorfehérvári kapitány, aki a római császárkoronázáson is ott volt és több külföldi követségben is szerepelt¹⁹⁸. Megemlítem még Brunoro Scalát, — akivel Traversari már 1433-ban Ferrarában találkozott, midőn Zsigmond előtt beszédet mondott és, — akít talán először kellett volna említenem, — a császár jéblkezét, Schlick Gáspárt, a birodalmi kancellárt.

A királyi család is teljes számban jelent meg. Zsigmond és felesége, leánya, Erzsébet és ennek férje, Albert herceg is, akinek jelentős szerep jut nemcsak a zsinati és a huszita követek, hanem a pápai követ tárgyalásaiban is¹⁹⁹.

2. Zsigmond dec. 22-én jelent meg Székesfehérváron és mindjárt hozzá is láttak a legfontosabb ügy, a csehek ügyé-

ország legjobb védelme az, ha határon túl is vannak előtartományai és a védekezés ott folyik le . . .” Erdélyi: Magyar lovagkor. 7.

¹⁹⁷ V. ö. a 182. jegyzetet.

¹⁹⁸ V. ö. Fraknói II. 18.

¹⁹⁹ Aeg., Carl. 676; v. ö. 183. jegyzetet.

nek tárgyalásához²⁰⁰. A császár kívánságára²⁰¹ Traversari — hogy ezáltal is elnyerje a császár jóindulatát — mindennap résztvevett a tárgyalásokon²⁰². Végre karácsony másnapján²⁰³ sor került első nyilvános szereplésére. A császári család és a Székesfehérváron tartózkodó összes követek, továbbá a magyar főpapok és főurak jelenlétében, fényes gyülekezet előtt mondotta el beszédét Traversari.

Beszéde elején szerénykedik. Méltatlannak tartja magát ehhez a díszes gyülekezethez, de ő csak mint a pápa engedelmes szolgája jelenik meg itt, hogy teljesítse kötelességét, egyháza és ura iránt, nem mint erre legalkalmasabb, hanem mint aki ezt a feladatot gyorsan el tudja végezni²⁰⁴. Mielőtt még tárgyára térne, hangsúlyozza a pápa és császár közti jóviszonyt. Kiemeli különösen a császárnak az egyház körül szerzett érdemeit és most legújabbán a pápa és a zsinat kibékítését. Ezek a ténykedései reményt nyújtanak a jövőre is. De szükség is van most a császár bölcs közbelépésére, mert a zsinat az annáta-tilalommal megszegte a békét²⁰⁵. És éppen akkor, midőn a pápa maga

200 . . . „XXII. eiusdem intravit dominus Imperator Albam Regalem; cui legati concilii fuerunt obviam, moxque misit ad eos dominum episcopum Jauriensem et Signiensem, cancellarium suum et alios quosdam exhortans, pro evitanda impedimenta et scandala, quae obviare tractatibus pacis . . .“ Aeg. Carl. 677.; Ebendorfer. 757.; Ep. II.

201 . . . „voluit, ut tractatibus Boemorum quotidie adcessemus, que satis votis suis . . .“ Ep. II. 18.

202 . . . „ut Imperatoris desiderio indulgeret, Boemorum tractatibus quotidie inferfuit . . .“ Mehus: Vita 422.

203 . . . „in festivitate beati Stephani . . .“ Ep. I. 17. Érdekes, hogy zsinati követek feljegyzéseiben szó sincs erről az audienciáról. Mindössze annyit mondanak, hogy ezen a napon Zsigmondnak és Albertnak dolga akadt. . . . „XXVI. Dec. imperator fuit acceptus cum domino duce Alberto et baronibus Hungarie; ideo legati non fuerunt secum . . .“ Aeg. Carl. 679.

204 . . . „pontifex noster me humilem suae Sanctitatis servulum tanto huic muneri destinare voluit, nonquidem electum ex omnibus, qui commodius et melius, quod iniunctum est, exequar, sed fortasse qui levius et expeditius excurrere possem . . .“ Traversari beszédéből. Mehus col. 1151.

205 . . . „repentinus rumor increbuit, annatas fuisse sublatas et reliqua minuta servitia, ex quibus tam pontifex, quam sacrum collegium et omnia curiae officia solerent sustentari . . .“ U. o. col. 1156.

menekülni kényszerült Rómából. A zsinat színe előtt ugyan Antonius de Vito és ő maga is több ízben felszólaltak a pápa védelmében. Eredménytelenül. Most tehát a pápa a császárhoz fordul segítségért²⁰⁶. Mutassa most meg Zsigmond a pápa és az egyház iránti jóindulatát. A pápa nem anyagi javakért kéri az annáta-tilalom felfüggesztését, hanem az Egyház java és tekintélye érdekében²⁰⁷. Kérése tehát jogos; ezt bizonyára a császár is belátja és tudja, mi a teendő²⁰⁸. A császár erényét dicsőítő szavakkal fejezi be beszédét, kérve egyúttal az elmondottak megszívlelését.

Traversarinak ez a beszéde diplomáciai remekmű. Védi a pápa igazát; kerüli a nyílt támadást. Nincs benne semmi bántó. Úgyesen választva meg a beszéd mérsékelt hangját, nem sértette meg a zsinati követek érzékenységét. A zsinat nyílt támadása a tárgyalások akkori állása mellett csak rontott volna. A császár előtt is kedvező fogadtatásra ta-

²⁰⁶ . . . „namque alter ex nobis communes tantum ferme attigit locos, quae ad pacem et tranquillitatem atque unitatem in Christi corpore, sancta videlicet ecclesia servanda pertinere viderentur, leniter, ac rationaliter suggerens et optimam tum pontificis, tum sacri collegii voluntatem ac dispositionem ad suscipiendam omnem reformationem honestam atque congruam pandens. Orabat item, ne sedem illam mendicare vellet, quae abundare necessario variis ex causis semper consuevisset . . . Alter coram deputatis magno numero viris aperte quid pontifex postularet, exposuit lenissima oratione et nihil irritante, aut scilicet suspendi decretum, aut provideri. Auditi quidem sumus attente: sed nihil tamen ex his impetrare potuimus, quae petebamus. Namque id tandem nobis pro responso datum est, sacrum concilium decretum nolle suspendere, provisionem vero ante concili terminationem faciendam adiectis conditionibus certis. Tuum itaque praesidium occupare instituit, princeps Christianissime, tuamque implorare pietatem pontifex noster . . .“ U. o. col. 1156.

²⁰⁷ . . . „iam vero quod non avaritiae consulens aut propriis indulgens commodis decreti illius suspensionem postulet pontifex noster sed honoris et gravitatis atque dignitatis ecclesiae . . .“ U. o. col. 1158.

²⁰⁸ . . . „intelligit profecto pietas tua — Imperator clementissime, quam iusta, quam rationabilia postulat pontifex noster et quid facto sit opus, non ignoras. Tuae iam sapientiae, tuae providentiae, tuae benignitatis totam ille reliquit . . .“ U. o. col. 1158.

lált. A gyűlés többi résztvevője is érdeklődéssel hallgatta²⁰⁹. Traversari sikert aratott és ezt ékesszólásán kívül a beszéd mérsékelt hangjának köszönheti. Ő maga is írja, hogy szándékosan mérsékelt beszédét a zsinati követekre való tekintettel²¹⁰. Ezt már előzőleg Palomarnak is megígérte. Ennek ellenére a zsinati követek vonakodtak megjelenni a kihallgatáson. Traversari csodálkozott is ezen; magatartásukat nem tudta mire magyarázni²¹¹. A császár kívánságára megjelentek ugyan, de nem volt sok köszönet benne. A beszéd elhangzása után a császár jóindulatúan válaszolt Traversarinak, ígérve a pápa védelmét és a bajok orvoslását. Tüstént szólásra emelkedett a zsinati germán nácio követe Péter és az annáta-ügyet akarta fessegetni, bizonygatva egyúttal a zsinat igazát²¹². A követnek ez az ildomtalan eljárása mélyen sértette Traversarit, de a császárt is felingerelte. Traversari elégtételt kapott. A császár megfeddette a hívatlan közbeszólót, Traversaritól pedig szívélyesen elbúcsúzózt²¹³, ígéretet téve egy újabb kihallgatásra, de már a nyilvánosság kizárásával, ahol szabadon előterjesztheti kívánságait²¹⁴.

²⁰⁹ . . . „auditi sumus magna cum gratia et attentione praecipua tum Augusti, tum ceterorum Principum et Praelatorum . . . aderunt et legati Behemorum . . .“ Ep. I. 17. Megjegyzem, hogy ez a levél a pápának szól és olyan rövid beszámolóféle, dátum nélkül. Megállapításom szerint január első napjaiban íródott Székesfehérváron, mindenesetre már a második audiencia után, de még jóval a budai látogatás előtt.

²¹⁰ . . . „ita semper temperavimus orationem . . .“ Ep. II. 18; . . . „orationem temperavimus propter concilii legatos, ut nihil ferme apertam Concilii detractationem inordinatius deceremus . . .“ Ep. I. 17.

²¹¹ . . . „oratores concilii ut adessent, rogavimus et nescio, qua ratione interesse noluerunt . . . quum tamen auditor adfuturos pollicitus fuisset . . .“ Ep. II. 18.

²¹² . . . „cepitque pest gratum admodum responsuum Cesaris, velle aliquid loqui in facto annatarum . . .“ Ep. II. 18; . . . „aderat orationi nostrae et responsioni regiae Nationis Germanicae nuntius . . . is ubi in facto annatarum cepit velle iustificare concilium a Cesare ipso acri verborum insectatione castigatus est, atque inde amoveri iussus . . .“ Ep. I. 17.

²¹³ . . . „ipseque Cesar in illum itidem invectus est, cur non vocatus intrare ausus fuisset . . . et nos bona cum gratia ab se dimisit . . .“ Ep. II. 18.

Zsigmondnak ezt a kétszínű játékát magyarázza az ügyek akkori állása. Messzeágazó tervei között most első helyet foglalt el a cseh királyság biztosítása; ehhez azonban szüksége volt a zsinati követek közreműködésére. Viszont a pápát sem hagyhatta ki a számításból. Ebben a kettős játékban csodálattal adózhatunk Zsigmond páratlan diplomáciai ügyességének. Traversari beszédére jóindulatúan válaszolt. Dícsérte a követ mérsékletét, a pápa érnnyét. Védelmet is ígért, hiszen ez kötelessége is a császárnak. Igéretei azonban csak általánosságok. Mindenről beszélt, csak éppen arról nem, hogy mi is lesz ez a védelem? és ha már védelem, akkor ki ellen? A zsinat ellen? Erről Zsigmond mélyen hallgatott. Ugyanígy tett a másik féllel is. A zsinati követek ama kérelmére, hogy ő maga is rendelje el az annáta-tilalom általános végrehajtását, Zsigmond egyszerűen elfelejtett válaszolni²¹⁵. A türelmetlenkedő Palomárt, aki őt a zsinat együtt tartására akarta buzdítani, azzal intette le, hogy előbb a huszita-ügyek tárgyalását fejezzék be, azután ráérnek a zsinat dolgán: töprengeni²¹⁶.

Az év utolsó napján újabb nagy összejevetelt tartott Zsigmond. Összegezték az eddigi tárgyalások eredményét, megbeszélték a további teendőket, majd a császár beszédet intézett a cseh követekhez. Ezzel a gyűlés befejeződött²¹⁷.

Másnap, újév napján, Zsigmond külön magához hívatta a zsinati követeket, hogy most a csehek nélkül tárgyaljon velük. A császártól való távozásuk után felkereste őket Leskowecz és kérte őket a tárgyalások mielőbbi befejezésére. Hogy kérésének nagyobb nyomatékot adjon, egy levelet mutatott fel, amelyben a lengyel király a zsinattal és a

²¹⁴ . . . „benignissime respondit Cesar et se pro Sanctitate tuae agere omnia et pati paraturum placidissime spondit, audientiamque secretiorum a nobis et optatam et procuratam se daturum pollicitus est . . . locumque secretioris audientiae nobis reservantes, ubi in aures Principis liberius et plerius effunderemus omnem sententiam nostram . . .“ Ep. I. 17.

²¹⁵ Wessenberg II. 356.

²¹⁶ Palomarnak ez az eljárása Traversarit is nyugtalansággal töltötte el és ezt esztelenségnek minősítette. . . „miratus sum gravem hominem ita desipere potuisse . . .“ Ep. II. 18.

²¹⁷ Aeg. Carl. 686; Ebendorfer 760—61.

császárral való meg nem egyezés esetében pénzt és katonát ígér a cseheknek. Ez a levél Koska kezébe került, majd Meinharduson keresztül a császárhoz. A levélnek meg is lett a hatása²¹⁸.

Ugyanekkor Schlick Gáspár, Alco Sternberg és Brunoro Scala a cseh követeknél egyengették a megegyezés útját. Zsigmond sem töltötte tétlenül az időt. Az ígért titkos kihallgatáson fogadta Traversarit, aki itt most feltárta küldetésének okait; előadva egyúttal a zsinat elleni panaszait.

Kerülgetés nélkül egyenesen a tárgyra tér. Tárgyalni kell az egyházat és a pápaságot érintő ügyekről, továbbá panaszkodni azokról a kalamazósokról, melyeket egyetemes zsinat ürve alatt egyesek tervszerűen intéztek a pápa ellen²¹⁹. Nem kételkedik, hogy ezek a jogtalanságok megindítják a császár lelkét²²⁰. Annál is inkább, mert a pápa eddigi tetteivel, melyeknek fénye beragyogja trónját, bebizonyította készségét a keresztény hit védelmére. Majd ügyes szónoki fogással azt bizonyítja, hogy míg a pápa most is minden erejével igyekszik a török veszedelemmel szemben segítséget összehozni, addig a zsinat, ahelyett, hogy segítene a pápának, visszaél hatalmával és ellene fordul²²¹. Ezért nehezen haladnak előre a pápa elgondolásai. Pedig a görög-unió létrehozatala sokat segítene. Ehhez azonban szükséges a pápa jelenléte. A zsinatot tehát ezért akarta feloszlatni, illetőleg máshová helyeztetni²²². Azelőtt szent volt a pápa

²¹⁸ ...„et ob hoc magis properandum erat ad consummacionem tractatum...“ Aeg. Carl. 689.

²¹⁹ ...„misit nos ad te Princeps Illustris, pontifex summus, Eugenius beatissimus, ea tecum agere ac diligenti percussione tractare, quae ad honorem Dei et profectum sanctae matris ecclesiae pertinent et simul de iis conqueri, quae contra apostolicae sedis decus et auctoritatem a quibusdam sub generalis concilii titulo praesumuntur...“ Meh. col. 1157.

²²⁰ ...„neque ambigit, pium animum principis religiosissimi ecclesiae et sedis apostolicae iniuriis moveri...“ U. o. col. 1158.

²²¹ ...„imperio suo collecta synodus gladium potestatis ab eo acceptum in illum, immo vero in ecclesiae nostris convertit viscera...“ U. o. col. 1159.

²²² ...„itaque transferri concilium ad eas partes iussit, ad quas conferre se facilius posset...“ U. o. col. 1161.; ez különben már régóta vajdó ügy volt. Több város, köztük Buda is, szóba került. (V. ö. Pápay Antal;

szava, most ez a csordába verődött tömeg csupán a szentszék hatalmát igyekszik gyengíteni²²³. Báránybőrbe bújt farkasok, kik az annátákat simónia jelszava alatt akarják eltiltani, ők maguk meg szakadásra törekednek²²⁴. Ebből is láthatja a császár, milyen ravaszul és álnokul gyengítik a szentszék erejét. Most valóban szükség van az ő állhatatosságára, hogy ne engedje érvényesülni a gonoszok tervét²²⁵. Ezért szükséges a zsinatot oly helyre egybehívni, ahol a pápa is megjelenhet, mert az események mutatják, hogy a zsinat pápa nélkül olyan, mint a test fő nélkül. Akkor majd lehet a keresztény hit érdekében munkálkodni²²⁶. A pápa mindig az egyház ügyét tartja szem előtt: a császárnak csatlakozni kell a pápához. Ne nézze tétlenül a rombolást, mert a szentszéket sujtó károk kihatnak az egész kereszténységre. Tehát az ő ügyének is ártanak. Beszédét buzdító, egyben bizakodó szavakkal fejezi be: úgy hiszi, további buzdításra

Adalék a bázeli zsinatnak a görög-unió zsinat ügyében folytatott tárgyalásaihoz. 4. o. Budapest, 1930.) A főszempont azonban a könnyű megközelítés, tehát vagy egy olasz, vagy valamely más tengerparti város. Erre jegyezte meg Aeneas Silvius, hogy Anglia lenne a megfelelő, mert azt minden oldalról víz veszi körül. ... „loca vero ad quae venire Graeci possent, Calabriam nominabant, Aeonam aut aliam terram maritimam, Bononiam, Mediolanum aut aliam civitatem Italiae; extra Italian vero Budam in Hungaria, Vienam in Austria et ad ultimum Sabaudiam; ... „etiam in Angliam trahi Graecos posse, ubi conplurima sunt loca maritima et ipsa tota est maritima...“ Aen. Silv.-nak Carvajal biboroshoz frott leveléből. Font. Rer. Aust. LXVIII. 2. 188.

²²³ ... „semper enim et ubique Romani Pontificis sententia, veluti oraculum expectabatur, tantaque illi haberetur reverentia, ut nullus resistere, nullus non approbare praesumeret... at nostra haec synodus et paucis et gregariis conflata hominibus erecta cervice Romanae sedis reverentiam et auctoritatem infirmare ac labefactare conatur...“ Meh. col. 1161.

²²⁴ ... „sub ovis pelle lupum tegunt ut ad conscinnendam calumniam causas rationabiles conficiendi schismatis habere se hominibus persuadent...“ U. o. col. 1161.

²²⁵ ... „neque sinas, quantum in te est, pravorum praevalere consilia...“ U. o. col. 1162.

²²⁶ ... „melius ista fient praesente capite, quam si sola adsint membra sine capite...“ U. o. col. 1162.

nincs szükség és rendületlenül bízik a császárnak az egyház és a pápa iránti hűségében és jóindulatában²²⁷.

Traversarinak ez a beszéde már jóval erősebb hangú, mint az, amelyet először a nyilvánosság előtt mondott²²⁸. Azonban éppen a beszéd hevessége által akart hatást gyakorolni a császárra.

Zsigmond válaszáról Traversarinak a pápához írott beszámoló leveléből értesülünk. Eszerint a császár figyelmesen hallgatta a beszédet; szemet húnyt az erős kitételek felett, sőt kijelentette, hogy az ő véleménye megegyezik a követével²²⁹. Utalt arra is; hogy a zsinati követek éppen ellenkező kérésekkel zaklatták. Nyíltan most még nem utasíthatta vissza őket, de szándéka, hogy ennek az ügynek a befejezése után a zsinatot felozlassa²³⁰.

A császár válaszáról Traversari levelén kívül más adatunk nincsen. Kétségtelen, hogy ez egyoldalú forrás, de nem jelenti azt, hogy ezért nem lehet elfogadnunk. Szó sem lehet arról, hogy Traversari tévútra akarta volna vezetni a pápát²³¹. Más kérdés, hogy a szeszélyes és terveiben inga-

²²⁷ ...„satisfacies officio tuo, pontificisque Eugeni summae in te benevolentiae ac pietati Christianae. Neque pluribus ad id videris incitandus, ne diffidentiae notari merito possimus, quum tibi, affectuique ad Romanam ecclesiam tuo, multum confidamus...” U. o. col. 1162.

²²⁸ Fraknói összehavarja a két beszédet. A másodikról mondja azt, amit Traversari az első beszédéről írt, t. i.: „hogy a pápa érdekeit a zsinat gyalázása nélkül oltalmazta...” Fraknói. II. 24—25.

²²⁹ ...„illo multum connivente nobis neque a sententia nostra discrepante...” Ep. I. 17.

²³⁰ ...„se neque voluisse annuere, neque tamen propter indictam dictam aperte renuere; suae tamen mentis atque intentionis esse post celebratam dictam omnibus viribus et toto ingenio ad concilii dissolutionem contendere...” Ep. I. 17.

²³¹ ...„Die Briefe, die über diese Gesandtschaft an den Papst gerichtet und die Reden, die er in Stuhlweissenburg vor Kaiser Sigmund gehalten hat, bieten erwar unserem Wissensdrang ein ziemlich reichhaltiges Material, das aber doch wiederwegen der Einseitigkeit seiner Provenienz vielfach die erwünschte Aufklärung vermischen lässt; wir erfahren wohl, was Tr. beim Kaiser erstrebt, aber nicht, was er erreicht hat; denn was er selbst hierüber berichtet, ist an und für sich schon unwahrscheinlich, wird auch durch den ganzen späteren Verlauf hügen gestraft und kann in einem Punkte direkt falsch nachgewiesen werden...” D. R. T. A.

dozó Zsigmond komolyan gondolt-e ekkor a zsinat feloszlatására és áthelyezésére. Egy évvel később azonban határozottan gondolt erre. Ki is jelölte az új zsinat helyét, Budát és alkalmasságának bizonyítására pontos kimutatást íratott össze²³². Zsigmond már a huszita tárgyalások alatt sem volt túlságosan elragadtatva a zsinat működésétől. A követekre pedig akadékoskodásuk miatt több ízben megnehezelt.

Fontos körülmény, hogy Zsigmond a pápai követtel való tárgyalásaiba Albert herceget is belevonta²³³. Zsigmond előtt ekkor távoli célok lebeghettek: biztosítani veje számára a pápa jóindulatát, azaz a császári koronát. Traversari számára tett ígéreteinek Albert herceg a biztosítója. Traversari a császár válasza után érdeklődő Palomárnak azt válaszolta, hogy nem lenne illő mindkét fejedelem titkát megsérteni²³⁴. Hazautazásakor a herceg udvari emberei közül kapott kísérőt. Erről már otthon írott leveleiben is megemlékezik. Mindez bizonyítja Albert herceg cselekvő szerepét²³⁵.

3. A január elseji megbeszéléssel Traversari küldetése tulajdonképpen be is fejeződött. A császár kívánságára mint előbb, úgy most is, mindennap résztvett a további tárgyalásokban, egészen a végleges megegyezésig. Végre jan. 11-én ez is megtörtént. A székesegyházban ünnepélyes „Te

XII. 4. Ez így nem áll. Tr. ha tényleges eredménye nem is lett küldetésének, határozott ígéreteket kapott. Ezek nem teljesítése nem ő rajta, hanem Zsigmond állhatatlan természetén múlt. A D. R. T. A. másutt is téved. Traversari székesfehérvári érkezését dec. 20-ra teszi. Kimutattam, hogy Traversari már jóval előbb itt volt.

²³² Áldásy Antal: „A bázeli zsinat áthelyezése Budára“ c. munkájában közli az útasítást, melyet Zsigmond Palomar részére állított ki 1436. decemberében Prágában. Érdekesek a Budára vonatkozó statisztikai adatok. Eszerint van 967 ház, 3027 lakószobával és istálló 4705 ló számára. V/ ö. Fraknói II. 25.

²³³ Ez úgy látszik elkerülte a D. R. T. A. szerkesztőjének figyelmét.

²³⁴ ... „neque enim fas erat secretum utriusque Principis violare...“ Ep. II. 18.

²³⁵ Erről a pápához írott részletes beszámoló levele elveszett.

²³⁶ ... „mox fecit se transferri ad ecclesiam et presentibus Boemis et magna multitudine Hungarorum, fecit decantare „Te deum laudamus“ et pulsare campanas per diem ferme totam usque in profundum noctis et fieri ignes...“ Aeg. Carl. 697.

Deum“-ot mondtak: a harangok egész nap zúgtak²³⁶. A zsinati követek is befejezték munkájukat.

A jan. 14-iki gyűlésen beszélt utoljára a császár a követekhez. Megköszönte fáradozásukat és buzdított további munkára. Ezt a megegyezést nagyra értékeli, de hátra van még a görög-unió ügye. Végül különösen figyelmükbe ajánlotta a pápa és a zsinat közti jóviszony ápolását²³⁷.

Másnap, jan. 15-én, Traversaritól is búcsút vett Zsigmond²³⁸. Ez alkalommal arra is megkérte, hogy a zsinati követekkel együtt látogasson el Budára és nézze meg az általa épített palotát²³⁹.

Jan. 18-án hagyták el Székesfehérvárt; másnap Budára érkeztek. 20-án meglátogatták a követek a nagy és épületekben gazdag várat; ugyanez nap el is távoztak²⁴⁰. Traversari még egy napig Budán maradt.

Látogatásáról két levélben²⁴¹ számol be Zsigmondnak. Dicséri a vár szépségeit, de felhasználja az alkalmat és izgat a zsinat ellen.

Budáról írott levelében köszönetet mond a császárnak ezért a nagyszerű látványért, amelyben őt Magyarország-ról való távozása előtt részesítette²⁴². Lenyűgöző hatást tesz rá ez a hatalmas épülettömb, melynél nagyobb talán nincs

²³⁷ Aeg. Carl. 698.

²³⁸ „...nosque expeditiv XV. Jan. placide satis et grate Imperator...“ Ep. II. 18.

²³⁹ „...oravit rex, ut Budam simul iremus visuri castrum ab eo conditum...“ Ep. II. 18. Erről a budai látogatásról Tr. három levélben ír: Cesarininek egy, Zsigmondhoz írott két levelében. A Zsigmondhoz írott levelek közül az egyik 1436. tovább nincs, másutt Bécs 1436. jan. 18. Erről szó sem lehet. Jenő pápához is írt egy levelet Budáról: „...quae vidimus, memoriae mandavimus... aliis quoque nuntianda et Pontifici summo primis...“ Ep. V. 3. Ez a levél is elveszett.

²⁴⁰ „...visitaverunt legati castrum magnum et copiosum aedificis; et eadem die inde exiverunt...“ Aeg. Carl. 699.

²⁴¹ Ep. V. 2; Ep. V. 3.

²⁴² „...habeo gratias ingentes, Clementissime Imperator, quod priusquam Pannonia discederem, pulcherrimi et magnificentissimi omnium, quae unquam viderim, spectaculi me esse participem voluisti...“ Ep. V. 2.

is a világon²⁴³. Egy-egy részletében, de az egésznek a kiépítésében is, a szépség és nagyszerűség kel versenyre; minden része oly szépen építve, hogy szebben már nem is lehetne²⁴⁴. A halastavak és kertek megtekintése után a tágas sétányra mentek, ahonnan gyönyörű kilátás nyílott²⁴⁵. A dicsérő szavak közben sem feledkeznek meg az egyház ügyéről. Figyelmezteti a császárt, hogy dolgozzon e mostani lehetetlen állapotok megszüntetésén. Az Isten segítségét kéri erre a munkájára.

Második levelét már Bécsből írta Traversari. Ismétlően dicsérő szavakkal emlékezik meg Budáról. Ezt a hízelgést elnézhetjük az írónak, hiszen ez szinte kötelező volt ebben a korban. Levele további részében a zsinat ellen tüzeli a császárt. Az arlesi és lyoni érsek a tiarára tör és hogy ez mit jelent, nem kell bővebben magyarázni a császárnak. A zsinatra hiába számít. Ez a mindig új dolgokra vágyó tömeg szakadásra tör²⁴⁶. A császár kötelessége ezt megakadályozni. Most még használ az erély, de ha tétlenül nézik, mint támadnak az egyház feje ellen, abból csak baj származhat²⁴⁷.

E leveleinek is tehát a zsinat ügye a tárgya. Budának inkább hangulatos, mint reális leírásával, a császár jóindulatát akarta elnyerni. Részletes leírást hiába várunk a Zsigmond-féle friss-palotáról. Általánosságban dicsérő és hangulateltelő jelzői nem alkalmasak még megközelítő kö-

243 . . . „inspeximus summa cum admiratione praecipuoque stupore aedificatum abs te palatium . . . structurae moles tam vasta ut nullum toto, orbe maiorem reperiri posse arbitremur . . .“ Ep. V. 2.

244 . . . „eius omnia membra adeo magnifice, tam decenter instructa sunt, ut ad gratiam nihil possit adcedere . . .“ Ep. V. 2.

245 . . . „piscinas quoque hortos circuivi . . . transivimus ad contuendam peripatum illum spatiosissimum prospectu omnino mirabilem plerumque voluptatis . . .“ Ep. V. 3.

246 . . . „turba encim novarum rerum semper avida . . . scindere Ecclesiam quaerit . . .“ Ep. V. 3.

247 . . . „tuum est Princeps Augustissime elaborare modis omnibus omnique studio eniti, ne praevaleat improborum malignatio . . .“ Ep. V. 3.

vetkeztetésre sem. A palota nagysága és a szép kilátás az, amit elhíhetünk neki²⁴⁸.

A zsinati követek távozása után egy nappal, jan. 21-én, Traversari is elúta Budáról és öt napi út után, jan. 26-án, megérkezett Bécsbe²⁴⁹. Rövid itt-tartózkodás után szívélyes búcsút vett Albert hercegtől és hazafelé indult. Nem ment egyedül. Albert herceg udvari emberei közül rendelt melléje kíséret, Pernistofér Mihályt²⁵⁰, aki őt Olaszországba is elkísérte. Pernistofér még március végén is vele van, várva a pápa Albert hercegnek adandó válaszát²⁵¹.

További kapcsolatokról nem tudunk. Március végén írott levelében említi, hogy már beszámolt a pápának. Albert herceg nevét is megemlítette és kérte a pápát, hogy írjon hozzá levelet. A pápa ezt meg is ígérte²⁵². Traversari még elküldötte a pápának Székesfehérváron mondott beszédeit²⁵³ és ezzel lezárult magyarországi küldetésének utolsó fejezete^{253/a}.

*

Bázelben három, Magyarországon két hónapot töltött Traversari a pápa érdekeinek védelmében. Bázei követjárása nyílt kudarc; a magyarországi sem járt tényleges ered-

²⁴⁸ Ursinus Velius így ír: „...prima facie aedes Cesaris Sigismundi immani substructione, mole magis, quam pulchritudine visendae...“ U. Velius: „De bello Pannonico.“ Ecl. Kollar. Vindobonae 1762. p. 16. V. ö.: Fögel József: II. Lajos udvara 4. oldal. Lásd még Pasteiner Gyula: Az építészet I. Mátyás király alatt. Budapesti Szemle 1893. 193. sz.

²⁴⁹ „...nos postridie, quem illi discesserant, iter adripientes quinto demum die Viennam pervenimus, inde Italiam petaturi...“ Ep. II. 18.

²⁵⁰ „...dum Vienna moverimus ad vos reddituri, dux ille, homo bene institutus Christianus et timens Deum requisitus a nobis, ducentum itineris dedit unum ex familia sua nobilium virum et optimum... vocatur Michael Pernistofér...“ Ep. IV. 5. (ap. Martene) Placidus Pavanellushoz írva március 19-én már otthon a Fontis-Boni kolostorból. Pernistofert még több levelében emlegeti. Ep. IV. 6.; Ep. IV. 7. (ap. Martene.)

²⁵¹ Hogy mi lehetett ebben a pápai levélben, nem tudjuk.

²⁵² Ep. IV. 5. (ap. Martene.)

²⁵³ Ep. IV. 6. (ap. Martene.)

^{253a} Magyarországi követjárásáról szóló, nagy részében Magyarországról írt levelei közül fennmaradt összesen tíz levél.

ménnyel. Az események további folyására egyik sem volt hatással. Zsigmond bizalmát megingatta ugyan a zsinattal szemben, de erre már ekkor úgysem volt szükség. Meddőséggel és személyeskedő politikájával a zsinat maga ásta meg a sírját.

Mint értekezésemben kifejtettem, Traversari magyarországi követségének csupán diplomáciai jellege van. Nem mint humanista, nem mint az új szellemiség képviselője jött ide, hanem csak mint egyszerű „orator“. Rövid itt tartózkodása alatt szellemi hatásról alig beszélhetünk. Egy láncszeme ő csupán annak a sornak, melyet Antonio Loschi, Francesco Barbaro, Francesco Filelfo, Pier Paolo Vergerio és a többi itt járt neves humanista alkot. Ők az első diplomáciai, majd később kulturális bizonyítékai annak a lassú beszivárgásnak, mely Zsigmond uralkodásának vége felé mind jobban erősödik, kapcsolatban Zsigmond császár páratlan arányú külföldi összeköttetéseiével. A Zsigmond korabeli magyar preneszansz nélkül a Mátyás korabeli ragyogást meg sem érthetjük. Traversari követjárásának ez ad jelentőséget.

Különben ekkor volt először és utoljára Magyarországon. A kitünő diplomatát és még inkább a görög műveltségű férfiút Jenő pápa későbbi munkáiban sem nélkülözhetette. A kérész-életű görög-unió Jenő pápa sikere. Traversari ekkor is odaadással szolgált a pápa ügyének. Jellemének ez a legszebb vonása: minden humanista rajongása mellett törhetetlen ragaszkodása az egyházhoz és a pápához²⁵⁴. Az egyház érdekében végzett megfeszített munka döntötte sírba aránylag fiatalon. „Szentül és tisztán élt és így is fejezte be életét“²⁵⁵.

²⁵⁴ J. „dieser ausgezeichnete Mann war als Mensch und Priester ein Muster von Reinheit und Heiligkeit, als General ein nachahmungswürdiger Vorbild von weiser Milde und Strenge, als Gelehrter einer der nützlichsten Arbeiter und Schriftsteller, als Gesandter einer der thätigsten, klügsten und mutigsten Staatsmänner seiner Zeit . . .“ Pastor I. 480.

²⁵⁵ . . . „visse santissime, e il simile fini il corso della sua vita . . .“ Bisticce, 245.

Fontes.

Aegidius, Carlerius: Liber de legationibus concilii Basileensis pro reductione Bohemorum. Ed. C. Birk. Mon. conc. gen. I. p. 359—700. Windobonae 1857.

Aeneas Silvius Piccolomini: Briefwechsel. hssgegeben R. Wolkan. Fontes Rer. Aust. LXVII. 2.

Annales ecclesiastici: Baronius—Raynaldus—Mansi—Pagi. T. I—XXXIV. Romae. 1588—1759.

Bisticci, da Vespasiano: Vite di uomini illustri del secolo XV. Ed. A. Mai. A. Bartoli. Spic. Rom. I. Firenze 1859.

Deutsche Reichstagsakten, I—XIII.; hssgegeben, C. Beckmann. Gotha 1901.

Drahonicz, Bartossek: Chronicon Bohemicum ab. a. 1419—1443. Ed. Dobner Mon. Hist. Boemiae. I. Pragae 1764.

Ebendorfer, Thomas de Haselbach: Diarium. Ed. Birk. Mon. conc. germ. I. Windobonae 1857.

Farullus, Gregorius: Istoria cronologica del nobile ed antico Monasterio degli Angioli di Firenze. Lucae MDCCX.

Harzheim, J—Schannat, F: Concilia Germaniae. T. I—XI. Köln. 1759—90.

Mansi, J, D.; Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio. Vol. I—XXXI. Florentiae et Venetiis. 1759—98.

Martene, E. et U. Durand: Veterum scriptorum et monumentorum amplissima collectio. 9. vol. Paris 1724—33.

Mehus, Lorenzo: Vita Ambrosii Traversarii. Florentiae. 1759.

Ractius, Silvanus: Le vite de Sancti, e Beati dell' ordine di Camaldoli. In Fiorenzia. MDC.

Traversari, Ambrogio: Epistolae et Orationes. Ed.: L. Mehus. Florentiae. 1759.

Trithemius, Jo.: Catalogus seu liber scriptorum ecclesiasticorum. Coloniae 1531.

de Turonis, Jo; Regestrum. Ed. Birk. Mon. conc. gen. I. Windobonae. 1857.

Windecke, Eberhard: Das Leben König Sigmunds. Nach Handschriften übersetzt von Hagen. Leipzig. 1886.

Litteratura.

Aschbach, J: Geschichte Kaiser Sigmunds. Bd. 1—4. Hamburg. 1838—45.

Aschach, J: Geschichte der Wiener—Universität. I—IV. Wien. 1865—77.

Assmann, W: Geschichte des Mittelalters. Braunschweig. 1906.

Áldássy Antal: A bázeli zsinat áthelyezése Budára.

Brandi Karl: Die Renaissance in Florenz und Rom. Leipzig. 1909.

Borkowsky, Ernst: Aus der Zeit des Humanismus. Jena. 1905.

Burkhardt, Jacob: Die Kultur der Renaissance in Italien. Dreizehnte Auflage. Durchgesehen von Walter Goetz. Stuttgart. 1922.

Dempf, Alois: Sacrum Imperium. Geschichts und Staatsphilosophie des Mittelalters und der politischer Renaissance. München—Berlin. 1929.

Erdélyi László: Magyar lovagkor. Budapest, 1932.

Fabroni, Angelo: Magni Cosmi Medicei Vita. Pisis. 1789.

Fraknói Vilmos: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékekkel. I—III. Budapest. 1902.

Geiger, Ludwig: Renaissance und Humanismus in Italien und Deutschland. Berlin. 1882.

Gottlob, Adolf: Aus der Camera Apostolica des 15. Jahrhunderts. Innsbruck. 1889.

Grabmann, Martin: Mittelalterliches Geistesleben. München. 1926.

Hashagen, Justus: Staat und Kirche vor der Reformation. Essen. 1931.

Hefele, C. J.: Conciliengeschichte B. 1—7. Breslau. 1885.

Heeren, A. H. L.: Geschichte des Studiums der classischen Litteratur seit den Wiederaufleben der Wissenschaften. I—II. Göttingen. 1797—1801.

Hóman Bálint és Szekfü Gyula: Magyar történet. III. k. Budapest.

Hoór-Tempis István: Zsigmond király és császár a bázeli zsinaton. (1435—34.) Budapest. 1929.

Horváth János: A magyar humanismus első nyomai. Budapesti Szemle. 1935. 687. szám.

Knöpfler A—Kováts Sándor: Egyháztörténet. I—II. Temesvár. 1903—1905.

Loserth, Jo: Geschichte des späteren Mittelalters. Berlin. 1903.

Masius, Alfréd: Über die Stellung des Kamaldulensers Ambrogio Traversari zum Papst Eugen IV. und zum Basler Konzil. In Program. d. kön. Realgym. zu Döbeln. Döbeln. 1888.

Meiners, G: Lebensbeschreibungen berühmter Männer aus den Zeiten der Wiederstellung des Wissenschaften. I—II. Zürich. 1796.

Melichár Kálmán: A zsinatok. Szent István könyvek. 98. szám. Budapest. 1932.

Pastor, Ludwig: Geschichte der Päpste seit dem Ausgange des Mittelalters. B. I. Leipzig. 1884.

Pápay Antal: Adalék a bázeli zsinatnak a görög-unió-zsinat ügyében folytatott tárgyalásaihoz. Budapest. 1930.

Richerius, Edmundus: Historia conciliorum generalium. T. I—IV. Coloniae.

Rocholl, R. D.: Bessarion, Studie zur Geschichte der Renaissance. Leipzig. 1904.

Rossi, Vittorio: Storia della letteratura italiana. Il Quattrocento. Milano. 1917.

Scherillo, M.: Le origini e lo svolgimento della letteratura Italiana. II. Il Rinascimento. Milano. 1926.

Symonds, J. A.: Renaissance Olaszországban. I—II. Ford. Pulszky Károly—Wohl Janka. Magy. Tud. Ak. kiadás. Budapest. 1881—86.

Szabó Ferenc: Társadalmi, művelődés Zsigmond törvényeiben. Békéscsaba, 1927.

Tóth—Szabó Pál: A cseh-huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon. Budapest. 1917.

Wessenberg, J. H.: Die groszen Kirchenversammlungen des 15 und. 16. Jahrhunderts 1—4. Konstanz. 1840.

Voigt, Georg: Die Wiederbelebung des classischen Al-

terhums oder das erste Jahrhundert des Humanismus. I—III. Berlin. 1880—91.

Walser, Ernst: Poggius Florentinus Leben und Werke. Leipzig. 1914.

Wenzel Gusztáv: Tata fénykora. Akadémiai Értékezősek. VIII. 9. Budapest. 1879.

Életrajz.

1908 szeptember hó 15-én születtem Szegeden. Itt végeztem alsó fokú iskoláimat. Középiskolai tanulmányaimat ugyancsak Szegeden a kegyesrendi gimnáziumban végeztem, ahol 1926 júniusban tettem érettségi vizsgálatot. 1926 szeptemberében íratkoztam be mint bölcsészhallgató a szegedi m. kir. Ferenc József-Tudomány Egyetemre. 1930—31-ben katonai szolgálatot teljesítettem; jelenlegi rangom: emléklapos zászlós. 1933 nyarán Bécsben voltam tanulmányúton dolgozatom anyagának összeállítása végett.

INDEX.

- Albert herceg 47, 49, 56, 59.
 Amadé savoyai herceg 27.
 Andrea Donato 44.
 annáta 8, 18, 28, 29, 34, 35, 38, 44, 49,
 50, 53.
 Antonius de Vito 29, 30, 31, 32, 37, 50.
 Avignon 7.
 Ágoston szerzetes 44, 46.
 Aegidius Carlerius 38, 44, 46.
 Aeneas Silvius 4, 15, 28, 53.

 Baglione 14.
 Báthory István 47.
 bázeli zsinat 7, 17, 22, 24, 27, 29.
 Beccadelli 15.
 Berruer 44.
 Berton Vilmos 6.
 Bessarion 15.
 Bécs 39, 40, 44, 45, 58.
 Bonfini 20.
 VIII. Bonifác 3, 4.
 Bradwardine 6.
 Brigitta 4.
 Brunoro Scala 47, 53.
 Buda 17, 53, 56, 57.

 Cesarini 15, 21, 22, 23, 25, 27, 31, 32,
 33, 35, 37, 39, 57.
 Condolmieri 10, 28.
 Cosimo Medici 8, 10, 11, 15, 39.
 Chrysoloras 9.

 Dante 14.
 Demetrius Scaranus 9.
 Diogenes Läertius 15.
 Dominis János 38, 40, 44, 47.

 Ebendorfer 38, 45.
 Ekkehard 4.
 Ezzelino da Romano 14.

 V. Félix 27.
 Filibert 42, 44.
 Földnélküli János 4.
 Francesco Barbaro 32, 60.

 Francesco Filelfo 15, 60.
 IV. Fülöp 4.

 Gáspár szerzetes 32.
 VI. Gergely 4.
 Gerson 7.
 Giandone 4.
 görög-umió 26, 34, 53, 60.
 Guglielmo de Casali 31.

 Hédervári Lőrinc 47.
 Husz János 6.
 huszita-ügy 19, 22, 23, 25, 26, 34, 55–57.
 huszita követek 38, 45, 57.

 III. Ince 3, 4.
 Janow 6.
 IV. Jenő 10, 11, 15, 16, 21, 22, 26, 37,
 59, 60.

 Kelemen püspök 23, 45, 47.
 konstanzi zsinat 7, 17, 18, 25.
 Koska 46, 53.
 Kristóf püspök 32, 36, 37, 40.

 Leonardo Bruni 10.
 Leskovecz 46, 52.
 Lukács szerzetes 44.
 Marchiai Jakab 46.
 Marsuppini 10.
 V. Márton, 3, 10, 18, 19, 20, 21, 22.
 Meinhardus 45, 46, 53.
 Mentzinger 6.
 V. Miklós 15.
 Milecz 6.
 Monfort Simon 4.

 Návai—Kompólt János és Pá
 Niccolo Niccoli 10, 12.

 Oddi 14.
 VI. Orbán 6.

 Páduai zsinat 18.
 Palestrina 4.

- palliumpénz 28, 35.
 Palomar 22, 41, 42, 43, 44, 51, 52, 56.
 Pálóczy György 23, 47.
 Pálóczy Mátyás 47.
 Perényi János és István 47.
 Pernistofér 59.
 Péter kanonok 52, 51.
 Petrus de Andlo 3.
 Piero de Pazzi 15.
 pisai zsinat 7.
 Poggio 10, 12, 15, 21.
 Ptacko 46.
 Pier Paolo Vergerio 60.

 Ragusai János 22.
 Regensburg 15, 41.
 Rozgonyi Péter 23, 47.
 Rozgonyi Simon 23, 47.

 Salutati 13.
 Sebestyén apát 32, 44.
 V. Sándor 7.
 Seusse 5.
 servitia 8, 28.
 Schaffhausen 40.
 Sienai Katalin 5.
 sienai zsinat 6, 18.
 Schlick Gáspár 45, 47, 53.
 S. Mari d. Agnoli 9, 10, 11.
 Sternberg 46, 53.
 Szent Brigitta 5.
 Székesfehérvár 17, 44, 45, 47, 57.

 Taulér 5.
 Tata 17, 39, 42, 44, 45.
 Tádó szerzetes 44, 46.
 Thallóczy Máté 47.
 Tok Miklós 38.
 Traversari élete, működése 8—16.
 bázeli küldetése 28—31.
 bázeli tevékenysége 33—42.
 magyarországi küldetése 36, 37.
 tatai szereplése 38—39.
 székesfehérvári szereplése 49—55.
 budai látogatása 57—59.
 jellemzése 59—60.
 Tilman 38.
 Triumphus 5.
 Trithemius 3.
 Tvrtkó 46.

 Ulm 40.
 Ursinus Jordanus 30.
 Ursinus Velius 59.

 Vittorino da Feltre 32.

 Welwar 46.
 Wicliffe 6.

 Zsigmond király és császár 6, 7, 8,
 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 27, 37, 38,
 41, 42, 43, 46, 47, 52, 53, 55, 56, 60.
 Zsinati követek 45, 52, 57.
 Zsizska 20.